

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історіографії, джерелознавства та археології

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

на тему:

«Друга світова війна у творчості літераторів-харків'ян (сюжетні лінії та життєві траєкторії авторів)»

Виконала: студентка IV курсу

Денної форми навчання

Напрямок підготовки (спеціальності)

032 «Історія та археологія»

Фотун Анастасія Ігорівна

Керівник: канд. іст. наук, проф. Куделко С. М.

Рецензент: канд. іст. наук, доц. Павлова О. Г.

Харків–2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ВИСВІТЛЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У ТВОРАХ ЛІТЕРАТОРІВ-ХАРКІВ'ЯН (1943-1991 рр.).....	9
1.1 Основні теми та мотиви творів цього часу.....	9
1.2 Життєві траєкторії письменників під час війни та після її завершення.....	12
1.3 Аналіз ключових творів цього періоду.....	25
РОЗДІЛ 2. ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА У ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ ХАРКІВСЬКИХ ЛІТЕРАТОРІВ (1991- 2023 рр.).....	25
2.1 Зміни у трактуванні війни після розпаду СРСР.....	43
2.2 Тематика війни в сучасній харківській прозі та поезії.....	45
2.3 Особисті біографічні історії сучасних літераторів.....	51
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	57
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ.....	62
ДОДАТКИ.....	63
РЕЗЮМЕ.....	65

ВСТУП

Друга світова війна (ДСВ), одна з найбільш руйнівних та катастрофічних подій у світовій історії, залишила після себе глибокий слід не лише на політичній та соціальній карті світу, але й у серцях людей. Трагічні наслідки цієї війни, втрати, страждання та жертви, знайшли своє відображення в художній літературі, яка стала важливим джерелом для розуміння та осмислення подій та їхніх наслідків.

У творчості харківських літераторів тема війни набуває особливого звучання, адже Харків, як один із найважливіших культурних центрів України, зазнав значних руйнувань і втрат у роки Другої світової війни. За кількістю жертв серед мирного населення у Другій світовій війні Харків поступається лише блокадному Ленінграду¹. Багато харківських письменників особисто зіткнулися з жахами війни, тому не дивно, що для них війна стала особливо актуальною темою.

Літературні твори харківських письменників про війну залишаються невичерпним джерелом для розуміння та осмислення минулого, а також нагадують нам про важливість миру та людської гідності. Це стосується і творчості харків'ян, твори яких відображають як особисті враження, так і широкий соціокультурний контекст воєнних років.

Актуальність дослідження теми Другої світової війни в творчості харківських письменників зумовлена необхідністю збереження та популяризації культурної пам'яті про цей період. Війна, яка принесла значні втрати й руйнування, сформувала ціле покоління митців, які за допомогою літератури намагалися осмислити, відтворити й зберегти пам'ять про пережите. Вивчення творчості харківських літераторів, що висвітлюють військову тематику, є важливим кроком у розумінні впливу Другої світової війни на розвиток української літератури та культури. Дослідження дозволить відкрити нові аспекти літературного життя Харкова, а також зрозуміти, як історичні події переплелися з індивідуальними долями митців, впливаючи на формування їхніх художніх світів і сюжетних ліній їхніх творів.

¹ Втрати у Другій світовій війні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Втрати_у_Другій_світовій_війні

Окрім того, 2025 рік є особливою віхою в історичній пам'яті – саме цього року відзначатиметься 80-та річниця завершення Другої світової війни. Ця дата нагадує нам про ціну перемоги, про мільйони втрачених життів і про те, наскільки важливо не забувати уроків минулого. Саме тому звернення до творчості письменників, які пройшли крізь війну або були її безпосередніми свідками, є не лише літературознавчим, а й культурно-громадським актом. Їхні твори – це своєрідні духовні монументи тим, хто боровся, виживав, чинив опір або гинув у страшні роки лихоліття. Річниця перемоги є доречною нагодою ще раз звернутися до цих голосів, які через художнє слово зберегли правду про війну для наступних поколінь.

Історіографія. Друга світова війна (далі – ДСВ) у літературній творчості привертала увагу багатьох науковців, хоча здебільшого у цьому плані розглядається світова література. Натомість дослідженню української літератури про ДСВ присвячено не так багато праць вітчизняних науковців. Це переважно поодинокі статті не так історичного, як літературознавчого плану.

Наприклад, стаття Є. Морі¹, у якій зібрано і охарактеризовано головні книжки української літератури про ДСВ; стаття Д. Галкіна², у якій розглянуто творчість українських літераторів про діяльність ОУН УПА; стаття Ю. Алещенко³, у якій охарактеризовано поезію у повоєнний час.

Регіональний аспект теми практично не досліджений. Зокрема вивчено ДСВ у творчості літераторів Хмельниччини⁴. Інших досліджень, присвячених вивченню літературної творчості письменників окремих регіонів, у тому числі Харкова, про

¹ Морі Є. Головні книжки української літератури про Другу світову війну. URL: <https://suspilne.media/32709-golovni-knizki-ukrainskoi-literaturi-pro-drugu-svitovu-vijnu/>

² Галкін Д.О. Українська література та фольклор про діяльність ОУН-УПА. Україна у світових війнах XX ст.: Збірник матеріалів VI Студентської міжвузівської науково-практичної конференції. Харків, 13-15 травня 2015. С. 16-18.

³ Алещенко Ю.А. Розвиток української поезії в повоєнний час. Україна у світових війнах XX ст.: Збірник матеріалів VI Студентської міжвузівської науково-практичної конференції. Харків, 13-15 травня 2015. С. 78-80.

⁴ Друга світова війна у творчості літераторів Хмельниччини: біобібліогр. покажч. / Упр. культури, національностей, релігій та туризму Хмельниц. облдержадмін., ХОУНБ ім. М. Островського. Хмельницький: ПП Заколотний М.І., 2015. 92 с.

ДСВ віднайти не вдалося. Це пов'язано з сучасними подіями, які скоротили доступ до літературних джерел.

Об'єкт дослідження – художні твори літераторів-харків'ян про ДСВ.

Предмет дослідження – сюжетні лінії та життєві траєкторії авторів у досліджуваних творах.

Мета роботи – дослідити сюжетні лінії творів харківських літераторів, які описують військовий досвід, а також життєві траєкторії самих авторів, що стали свідками й учасниками тих подій.

Завдання дослідження:

- дослідити основні теми та мотиви творів цього часу;
- розглянути життєві траєкторії письменників під час війни та після її завершення;
- здійснити аналіз ключових творів цього періоду;
- розглянути зміни у трактуванні війни після розпаду СРСР;
- дослідити тематику війни в сучасній харківській прозі та поезії;
- проаналізувати особисті біографічні історії сучасних літераторів.

Джерельну базу дослідження склали безпосередньо твори харківських письменників і поетів, у яких підіймається тема ДСВ. Це твори Олексія Марченка¹², Юрія Шевельова³, Івана Сенченка⁴, Олексі Веретенченка⁵, Анатолія Перерви⁶, Інни Мельницької⁷, Майї Львович⁸, Інни Христенко⁹, Олександри Ковальової¹, Римми Катаєвої², Лідії Доценко³.

¹ Марченко О. Слобожань. Харків: Федорко, 2007. 263 с.

² Марченко О. Полюддя. Харків: Березіль, 1999. 159 с.

³ Шевельов Ю. Я — мене — мені... (і довкруги) : Спогади. 1. В Україні / передм. С. Вакуленко ; прим. С. Вакуленко, К. Карунік, Ю. Полякова, В. Романовський ; упоряд. С. Вакуленко, О. Савчук ; художн. оформ. О. Чекаль. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2017. 728 с.

⁴ Сенченко І.Ю. Твори: В 2-х томах. Том другий: Роман. Повісті. Київ: Дніпро, 1981. 472 с.

⁵ Веретенченко О. Вірші. Поезія-90. Київ: Радянський письменник, 1990. Вип. 2. С. 71-73.

⁶ Перерва А. А. Небесна ясність: Поезії / Післямова В. Брюггена. Харків: Майдан, 2013. 164 с.

⁷ Черноватий Л. М. Сузір'я Інни Мельницької: антологія. Харків: Нова Книга, 2013. 600 с.

⁸ Твори Майї Львович. URL: <https://kharkiv-nspu.org.ua/archives/7305> (дата звернення: 23.03.2024).

⁹ Поетичні твори Інни Христенко. URL: http://www.karpenkokarymuseum.kr.ua/pkar21_02.pdf (дата звернення: 23.03.2024).

Художні тексти виступають цінними джерелами, оскільки в них міститься багатий культурний та історичний матеріал, що дозволяє зберегти пам'ять про події того періоду. Вони не тільки документують факти чи реалії війни, але й передають її глибокий емоційний і психологічний вплив. Аналіз творів дав змогу реконструювати духовний та ідейний світ харківських письменників, розкрити їхній внесок у літературну спадщину та зрозуміти особливості творчого методу.

Територіальні рамки дослідження охоплюють територію сучасної України, місця, де жили, працювали письменники, а також їхні фронтові дороги.

Хронологічні межі даного дослідження охоплюють 1943–2023 роки. Обрання нижньої хронологічної межі зумовлене звільненням Харкова від німецької окупації. Верхня хронологічна межа показує сучасний стан зацікавленості темою ДСВ харківськими літераторами.

Методологічною основою дослідження є сукупність принципів системності, історизму, науковості та об'єктивності. Для досягнення мети і вирішення поставлених завдань були використані джерелознавчі та історичні методи та методи викладення:

- евристичний (пошук, систематизація і класифікація джерел із досліджуваної проблеми);
 - проблемно-хронологічний метод (розгляд явищ у часовій послідовності, розподіл теми на окремі вузькі проблеми та періоди);
 - історико-порівняльний (порівняння особливостей трактування війни у творчості харківських літераторів до та після розпаду СРСР та на сучасному етапі);
 - біографічний (простеження життєвого шляху харківських літераторів, їхнього особистого досвіду і того, як війна вплинула на їхні цінності та світогляд).
- Розгляд життєвих обставин авторів сприяє кращому розумінню літературної позиції

¹ Ковальова О. Квіти ностальгії. URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/kvity-nostalgi.html> (дата звернення: 23.03.2024).

² Катаева Р. Рябиновая ветка: стихи. Київ: Радянський письменник, 1987. 95 с.

³ Поетичний Всесвіт Лідії Доценко. URL: <http://www.karpenkokarymuseum.kr.ua/pkar21-02.pdf> (дата звернення: 23.03.2024).

та внутрішнього конфлікту між трагічним і героїчним досвідом і прагненням до мистецького самовираження.

Використання цих методів у комплексі забезпечує багатогранний підхід до аналізу творчості харківських письменників та поетів, що дозволяє глибше розкрити, як особистий і колективний досвід війни відобразився у їхній творчості.

Наукова новизна роботи проявляється у тому, що:

- а) вперше систематизовано історіографію та джерельну базу з теми;
- б) вперше комплексно досліджено тематичні та біографічні аспекти висвітлення Другої світової війни у творчості літераторів-харків'ян.

Структура дослідження зумовлена її метою та завданнями. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (... пунктів). Загальний обсяг роботи складає .. сторінок.

Дослідження творчості харківських письменників у контексті висвітлення Другої світової війни, попри свою культурну й історичну значущість, супроводжується рядом **труднощів**, які можуть ускладнити науковий аналіз і повноцінне осмислення літературної спадщини цього періоду.

По-перше, однією з основних проблем є ідеологічна заангажованість творів, створених у радянську добу. Багато письменників змушені були підкорятися вимогам соціалістичного реалізму, що передбачав героїзацію Червоної армії, ідеалізацію радянської влади та замовчування суперечливих або трагічних аспектів війни, зокрема репресій, масових депортацій чи подвійної окупації. Через це художні тексти не завжди дають повне й об'єктивне уявлення про події, а інколи подають однобоку, політично вмотивовану версію реальності.

По-друге, обмежений доступ до джерел і малодослідженість теми ускладнюють створення комплексної картини. Частина архівних матеріалів досі не розсекречена або втрачена, а значна кількість творів залишилася маловідомою широкому колу читачів і дослідників. Багато письменників харківського літературного середовища не отримали належної уваги в академічному літературознавстві, тож дослідник змушений працювати із фрагментарною інформацією.

По-третє, важливим викликом є розмежування художньої вигадки та реальних фактів. У творах часто поєднуються автобіографічні елементи, документальні події та вигадані сюжети, що вимагає від дослідника особливої уважності й критичного підходу до інтерпретації текстів. Потрібно чітко розуміти, де закінчується авторська уява і починається історична реальність, що в умовах браку свідчень чи документів може бути непросто.

Крім того, ускладненням є неоднозначне сприйняття самих авторів, особливо тих, хто був пов'язаний із радянською ідеологією. У пострадянському дискурсі часто спостерігається тенденція до переоцінки ролі таких митців: з одного боку, визнається їхній літературний внесок, з іншого – виникає критика їхньої участі в радянській пропаганді. Це ставить перед дослідником завдання зберігати наукову об'єктивність, уникаючи крайнощів як некритичного возвеличення, так і безапеляційного засудження.

Нарешті, дослідження такої теми потребує інтердисциплінарного підходу – залучення історичних, соціологічних, культурологічних знань, що вимагає від дослідника широкої ерудиції та здатності синтезувати матеріал із різних галузей гуманітаристики.

Таким чином, попри всі труднощі, дослідження висвітлення Другої світової війни у творчості харківських письменників є надзвичайно важливою та перспективною справою. Воно дозволяє не лише глибше зрозуміти культурний контекст тієї доби, а й зберегти пам'ять про події, що стали спільною трагедією та випробуванням для всього людства.

РОЗДІЛ 1.

ВИСВІТЛЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У ТВОРАХ ЛІТЕРАТОРІВ-ХАРКІВ'ЯН (1943-1991 рр.).

1.1 Основні теми та мотиви творів цього часу

Джерела людської творчості давно служили важливим способом передачі інформації про минуле. Міфи і епічні сказання, легенди і перекази, що передавалися з покоління в покоління, передували письмовій історії, виступаючи найбільш ранньою формою історичної свідомості суспільства. Але і з появою писемності усні джерела залишалися важливими свідченнями минулого. Наприклад, у V ст. до н. е. «Батько історії» Геродот активно розпитував очевидців греко-перських воєн, а Фулідід використовував усні джерела при написанні «Історії Пелопоннеської війни». Все ж, як наукова дисципліна, усна історія почала інтенсивно розвиватися з другої половини XX ст. Важливе місце в усній історії займає вивчення ролі особистості в минулому і конструювання біографії людини або відтворення певних історичних явищ і подій на основі усних свідчень¹.

Таким чином, усна історія здійснює проекти зі збору спогадів і записів інтерв'ю з людьми, тим чи іншим чином пов'язаними з певними історичними подіями, епохою тощо. В основі методів усної історії лежить «технологія опитування» або «технологія розпитування». При цьому процес спогадів, свідчень, розповіді не тільки ініціюється дослідником, а конструється, моделюється, регулюється за допомогою наукового дослідного інтерв'ю. Тому принциповою особливістю діяльності усного історика є саме «створення усного історичного джерела», або, як це визначається в зарубіжній усній історії, «фабрикація джерела». Даний напрямок особливо актуальний для дослідників історії рідного краю, адже є можливість безпосередньої взаємодії з об'єктом дослідження, його оточенням тощо.

¹ Томсон А. Усна історія: теорія. URL: dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28337/02-Thomson.pdf

Збір інформації щодо минулого та сучасності рідного краю шляхом опитувань, інтерв'ю, бесід або ініційованих спогадів, застосовується істориками найчастіше для того, щоб заповнити відсутність або недостатню правдивість письмових джерел. Усна історія за своєю суттю є діалогом. Повнота відповіді на запитання інтерв'юера, що є продуктом його знань і історичного інтересу, залежить від бажання інформанта розповісти і відчуття важливості питання. І навпаки, відповідь респондента дозволяє інтерв'юеру не тільки чіткіше сформулювати питання, а й змінити його, щоб підійти до бажаної відповіді з іншого боку.

Усна історія може зіграти важливу роль при вивченні Харківщини у Другій світовій війні, адже є можливість спілкування зі ще живими свідками та учасниками подій, або ж із їхніми дітьми, онуками, які зберегли у пам'яті пережитий досвід своїх пращурів. До її джерел належить і художня література, написана очевидцями подій.

Безумовним плюсом таких художніх творів є те, що кінцевий результат цікавий не тільки фахівцям, але і простому читачеві. Глибока персоніфікація і емоційна насиченість роблять такі роботи легкими для читання.

Друга світова війна залишила глибокий слід у свідомості українського народу, що знайшло відображення в літературі. Харків, як одне з найбільших культурних центрів України, відіграв важливу роль у формуванні літературного осмислення воєнних подій. Упродовж 1943-1991 років харківські письменники активно зверталися до теми війни, відображаючи її жахіття, героїзм, втрати та моральні випробування¹. Їхні твори можна поділити за кількома основними тематичними напрямками.

Однією з головних тем у воєнній прозі харківських письменників було зображення фронтових буднів. Автори, багато з яких особисто брали участь у війні або були її очевидцями, намагалися передати реалістичну картину бойових дій. Наприклад, у творах описуються деталі фронтового життя, складні бойові операції та психологічний стан солдатів. Особлива увага приділяється темі взаємодопомоги та товариськості, які допомагали вижити в нелюдських умовах війни.

¹ Див.: Літературна Харківщина ... та ін.

Не менш важливим було зображення трагедії цивільного населення, яке постраждало від війни та нацистської окупації. У творах Олександра Копиленка та Юрія Смолича розкриваються теми репресій, колабораціонізму та партизанського руху. Письменники акцентували увагу на моральному виборі людини у важких обставинах, на подвигу простих людей, які ціною власного життя боролися з ворогом¹.

Післявоєнні роки принесли новий вимір у висвітлення теми війни – акцент на її психологічних наслідках. Письменники прагнули показати, як війна вплинула на свідомість людини, її долю та ставлення до життя. У творчості Григорія Тютюнника, Римми Катаєвої та Бориса Чичибабіна помітне осмислення внутрішніх переживань ветеранів, їхньої адаптації до мирного життя, боротьби з травматичними спогадами².

Багато харківських авторів, особливо в 1960-1980-х роках, висловлювали антивоєнні погляди, засуджували безглуздість і жорстокість збройних конфліктів. У поезії Бориса Чичибабіна, Володимира Сосюри звучать мотиви болю за втраченим поколінням, жалю за загиблими, критики війни як явища. У творах цих авторів часто можна знайти філософські роздуми про ціну людського життя та непоправні наслідки війни.

Офіційний радянський дискурс сприяв створенню образів героїв, які безстрашно билися за Батьківщину. У радянській літературі Харкова широко представлений мотив героїзму радянських воїнів та партизанів. У прозі Олександра Копиленка йдеться про подвиги як відомих історичних осіб, так і звичайних солдатів. Такий підхід відповідав загальній ідеологічній лінії радянської влади, яка прагнула утвердити культ героїзму.

Особливий пласт літератури становлять мемуари, спогади та документальна проза. Багато письменників, зокрема Петро Панч, залишили спогади про роки війни,

¹ Див.: Копиленко О. Твори : в 4 т. Т. 1 : оповідання. Київ : Держ. вид-во худ. літ., 1961. 486 с.; Смолич Ю. Ми разом були в бою. 1950. URL: http://www.karpenkokarymuseum.kr.ua/pkar21_02.pdf

² Див.: Катаєва Р. Рябиновая ветка: стихи. К.: Радянський письменник, 1987. 95 с.

які містять реальні історії очевидців. Такі твори мають важливе історичне значення, оскільки відображають події з точки зору безпосередніх учасників¹.

Харківські письменники у 1943-1991 роках створили багатогранну літературну картину Другої світової війни, яка охоплює реалізм бойових дій, долю мирного населення, психологічні наслідки конфлікту, антивоєнний пафос, героїзацію боротьби та документальні свідчення. Ці теми та мотиви дозволяють не лише глибше зрозуміти історичну правду про війну, а й осмислити її моральні та філософські аспекти. Література цього періоду відіграє важливу роль у збереженні пам'яті про воєнні події та формуванні історичної свідомості наступних поколінь.

1.2 Життєві траєкторії письменників під час війни та після її завершення

Друга світова війна стала однією з найважливіших поворотних пунктів історії людства. У результаті Другої світової війни відбулися історичні зміни у облаштуванні післявоєнного світу та крах колоніальної системи світу.

Необхідно зазначити, що окрім значної кількості воїнів, які воювали у складі різних армій, вся українська територія знаходилася під окупацією протягом періоду від 22 липня 1942 по 28 жовтня 1944 рр., що відповідно вказує на перебування українського населення під гнітом окупаційної влади, репресій та використання населення як робочу силу. Жахи Другої світової війни торкнулися і творчих людей, які не лише висвітлювали події війни, а й безпосередньо приймали участь у боротьбі. Такі яскраві та криваві події війни були відображені у творчості літераторів, які відображали власне бачення ситуації та умов, що склалися. Розглянемо детальніше їхні життєві траєкторії.

Напевно, немає в історії Харкова іншої людини, яка б викликала таку неоднозначну реакцію і сучасників, і нащадків. Для одних Юрій Шевельов – чудовий філолог, який розвіяв стереотипи російської пропаганди про «штучність» української мови та емігрував через загрозу для життя, для інших – колаборант, який співпрацював із гітлерівською владою.

¹ Див.: Панч П. Зозуля. 1943. URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=12095>

Юрій Шевельов (псевдоніми: Юрій Шерех, Григорій Шевчук) – видатний український мовознавець, славіст, літературознавець, культуролог, публіцист. Народився 1908 р. 17 грудня 1908 р.в м. Ломжа (Польща). У 1910 р. переїхав з батьками до Харкова, де закінчив 13-ту трудову, а потім торговельно-промислову школу. У 1931 р. закінчив Харківський педагогічний інститут професійної освіти, який було створено на основі історико-філологічного факультету Харківського університету.

Із Харковом пов'язані початки наукової діяльності Шевельова, тут він захистив під керівництвом Л. Булаховського кандидатську дисертацію¹.

На життєвий шлях мовознавця випало багато випробувань, таких як: Перша світова війна; Національно-визвольні змагання 1917–1921 рр.; Друга світова війна, коли Юрія Шевельова влада змушувала доносити на знайомих та близьких.

Тут слід зазначити, що завербувати Шевельова намагалася саме радянська влада. У 1941 року на вченого написав донос Мусій Файбишенко – редактор газети «Соціалістична Харківщина», в якій тоді працював Юрій. За свідченнями Шевельова, його викликали до НКВС та 12 годин допитували, змушуючи стати сексотом (таємним співробітником, інформатором) у науковій інтелігенції. Під загрозою смерті Шевельов погодився, але вчинив досить хитро: усі 28 днів, які тривала його «служба» в НКВС, він уникав будь-яких зустрічей із друзями та колегами, зустрічаючись виключно з тим же редактором донощика Файбишенком, розмови з яким докладно переказував у НКВС².

1943 р. Ю. Шевельов виїхав із Харкова на Захід. Із лютого 1943 р. до липня 1944 р. жив у Львові, де продовжував лінгвістичні студії. Вагому частину спадщини Шевельова, окрім лінгвістичних праць, становлять також його численні статті й есеї

¹ Масенко Л.Т. Шевельов Юрій Володимирович // Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2013. С. 688.

² Шевельов Ю. Я – мене – мені... (і довкруги) : Спогади. 1. В Україні / передм. С. Вакуленко ; прим. С. Вакуленко, К. Карунік, Ю. Полякова, В. Романовський ; упоряд. С. Вакуленко, О. Савчук ; художн. оформ. О. Чекаль. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2017. С. 370.

з літературознавства, літературної критики, мистецтвознавства, театрознавства, історії культури¹ Частина з них вийшла окремими збірками:

1. «Не для дітей» (Мюнхен, 1964 р.), де автор дав характеристику життя в окупованому німцями Харкові;
2. «Друга черга» (Мюнхен, 1978) де автор Ю. Шевельов дає характеристику довоєнного Харкова, Харків Хвильового і ВАПЛІТЕ, Курбаса «Березоля», виставок АРМУ в залах колишнього монастиря, непримиренно палких диспутів у будинку літератури ім. Блакитного на Каплунівській, Курсів сходознавства, українського студентства.
3. «Третя сторожа» (К., 1993 р.);
4. Мемуари «Я – мене – мені... (і довкруги). Спогади» вийшли друком 2001 р. У першому томі («В Україні») йдеться про життя, навчання та роботу у Харкові в 1915–1943 рр., спілкування та співробітництво зі студентами і викладачами університету.²

Іван Багряний (Лозов'ягін) – видатний український письменник, поет, діяч, номінант Нобелівської премії з літератури є уродженцем м. Охтирки Харківської губернії.

У 1930-х роках Іван Багряний утвердився як противник радянської влади і отримав ярлик «буржуазного націоналіста». Після трьох років заслання на Далекому Сході та двох років тортур у в'язниці НКВС він у 1941 році переконався, що готовий приєднатися до політичних сил, які боротимуться за незалежну Україну. Тому закономірно, що під час Другої світової війни Багряний співпрацювали з Організацією українських націоналістів (мельниківці та бандерівці) та УПА.³

Під час третьої битви за Харків (19 лютого – 14 березня 1943 р.) Охтирка була на короткий час захоплена Червоною армією. Потім Багряного призвали до армії. Але ешелон новобранців під Конотопом потрапив під вогонь тому всі хто вижив

¹ Масенко Л.Т. Шевельов Юрій Володимирович // Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2013. 688 с

² Гнатюк О. Патріарх української літературної критики // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. Випуск 5. Харків: ФріМайнд, 2002. С. 218-222.

³ Бігун І. Іван Багряний і ОУН під час Другої світової війни // Український визвольний рух: наук. зб. Львів, 2015. Збірник 20. С. 163-198.

повернулися додому. Після повернення Багряного заарештували, допитували, застосовували тортури. І тут слід згадати, що Таких же знущань зазнав і Максим Колот – головний герой роману Багряного «Людина біжить над прірвою», оскільки більшість прози у нього була біографічною.¹

Етап радянсько-німецького протистояння у Другій світовій війні застав І. Багряного в Охтирці. Попри всю зайнятість та негаразди, що спіткали Івана Багряного у період війни, автором було створено у 1944 р. один з найвідоміших творів – роман «Звіролови» (згодом відомий як «Тигролови»), у якому йдеться про арештанта, який втік з етапу на Далекому Сході. У січні 1944 р. написав, перебуваючи в Тернополі, поему «Гуляй-Поле» – величний заклик до боротьби за Українську державу.²

Леонід Первомайський (Ілля Шльомович Гуревич – справжнє ім'я) народився 4 (17) травня 1908 р. в Константинограді (нині – Берестин Харківської області) у родині палітурника та швеї. У 1926 р. перебрався до Харкова, де працював у редакції дитячого журналу «Червоні квіти». Належав до літературного об'єднання «Молодняк». У роки Другої світової війни був на фронті, працював кореспондентом радіомовлення Південно-Західного та Донського фронтів та військовим кореспондентом газети «Правда»³.

Збірки віршів «День народження» і «Земля» удостоєні Сталінської премії 2-го ступеню (1944 р.). Проте, це не стало захистом від масштабної ідеологічної кампанії боротьби з «космополітизмом», що розпочалася в СРСР 1949 р. Як і воєнний досвід, це спонукало письменника і поета до певного переосмислення юнацьких комсомольських ідеалів, трагічних суспільних подій в українській історії кінця 1920-х – 1930-х рр., поглибивши поетичне світорозуміння Первомайського. У повоєнні роки було видано його роман у віршах «Молодість брата» (1947 р.) та цикл віршів «Під чужим небом».

¹ Шугай О. Іван Багряний, або Через терни Гетсиманського саду: роман-дослідження. К.: Рада, 1996. С. 58.

² Попільнюх М. Охтирський етап життя та літературної творчості Івана Багряного періоду другої світової війни URL: <http://www.okhtyrka.net/content/view/3207/106> (дата звернення: 05.03.2023).

³ Соловей Е. С. Первомайський Леонід Соломонович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2011. Т. 8: Па – Прик. С. 117.

Твори воєнної тематики: роман-балада «Дикий мед» (1963 р.), де героїка війни поєднана з незвичним філософським її осмисленням зображено довоєнне, воєнне протистояння вимог влади та інтересів особистості, коли особливо домінувало загальне над індивідуальним; повість «Чорний брід», «Нічний автобус» мають характерне усвідомлення персонажами безпосереднього впливу соціальних настанов, катаклізмів, воєн на життя людини та важливості порозуміння між людьми, неупереджених міжособистісних взаємин, незалежних від будь-яких соціальних статусів, норм, субординацій¹.

Для творчості Первомайського характерні дві риси. По-перше, його твори, навіть найпатріотичніші, завжди розхитували нав'язані ідеологічні схеми, виходили за межі традиційних уявлень. Він описав інтеграцію євреїв в українське селянське середовище, коли більшість його колег-письменників єврейського походження виступали за інтеграцію в космополітичну міську чи російську культуру. По-друге, для Первомайського поет – це митець, який літературно-мистецькими засобами намагається оживити й закарбувати в словах німі голоси жертв – згвалтованих, принижених, ув'язнених і знищених.²

Олександр Іванович Копиленко – український радянський письменник та літературний критик народився 1 серпня 1900 р. також в Константинограді (нині – Берестин Харківської області).

Коли події Другої світової війни перекинулися на територію СРСР Копиленко евакуювався з Києва до Уфи, де працював в Інституті суспільних наук АН України. З січня 1942 р. і до кінця 1943 р. він жив у Москві, працював редактором на радіостанції «Радянська Україна». що вела передачі для партизанів і населення тимчасово окупованих районів України.

Водночас він писав і оповідання, одноактні п'єси, які виходили окремими книжками, друкувалися в українській і російській пресі, перевидавалися в інших країнах – у Канаді, США, країнах Латинської Америки.

¹ Синьоок Г. Леонід Первомайський – Арсеній Тарковський: Діалог долі і творчості. Черкаси, 2008. С. 50.

² Петровський-Штерн Йоханан «Належати до тих, кого вбивають...»: внутрішній вибір Леоніда Первомайського / переклад з англійської М.Климчука. // Judaica Ukrainica I. 2012, С. 317–405. URL: https://judaicaukrainica.ukma.edu.ua/ckfinder/userfiles/pdf/JU_317-405.pdf (дата звернення: 05.03.2023).

У перші повоєнні роки О. Копиленко написав на сцені популярну історичну драму «Чому не гаснуть зорі» та повість «Лейтенанти», у яких одним із перших радянських письменників вирішував найактуальніші проблеми часу – якнайшвидше повернення фронтовиків до мирної праці, відродження зруйнованого народного господарства.

У наступне десятиліття Олександр Іванович багато писав для дітей, працював над перекладами творів письменників літератури інших радянських республік, працював фейлетоністом.¹

Всього за роки війни видав 7 збірок оповідань:

1. «Допит» (1942 р.);
2. «Батько» (1942 р.) ;
3. «Мовчання» (1943 р.);
4. «Брати» (1943 р.);
5. «Невтомне життя» (1945 р.);
6. п'єси «Хуртовина» (1943 р.) та
7. 7. «Чому не гаснуть зорі» (1944 р.).

Сенченко Іван Юхимович – поет, прозаїк, перекладач, журналіст, літературний критик, один із зачинателів української радянської літератури, народився 30 січня (12 лютого) 1901 р. в селі Наталиному (нині Красноградського району Харківської області). Його батько працював садівником, мав власну крамницю, також віддавав багато часу роботі церковним регентом.

Був членом літературних організацій «Плуг» (1922–1926 рр.), «Гарт», Вільна академія пролетарської літератури (1925–1928 рр.), «Пролітфронт» і Спілки письменників СРСР. За прозу із сільського життя 1930-х рр. був оголошений апологетом куркульства. Із початком війни на території СРСР у 1941–1945 рр. вчителював у Казахстані. Від травня 1943 р. – відповідальний секретар журналу

¹ Олександр Іванович Копиленко. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=1822> (дата звернення: 05.03.2023).

«Україна» в Москві. Після війни жив у Києві. У вересні 1947 р. зазнав нищівної критики на пленумі КП(б)У; творчість Сенченка замовчувалася¹.

У воєнні роки письменник виступав із критичними статтями: «Образ бійця», «Думи і мрії», «Про золоте яблуко», «Живий Котляревський», «Євген Гребінка», «Остап Вишня» тощо, опублікованими на шпальтах «Літератури і мистецтва» та «Літературної газети».²

У цей період він написав і деякі художні твори – невеличкі за обсягом збірки оповідань та п'єс-одноактівок «Віч-на-віч» (1941 р.), «Вітрила нап'яті» (1943 р.), а також оповідання «Кінчався вересень 1941 року», опубліковане 1945 р. в журналі «Українська література», низку яскравих публіцистичних статей і нарисів.

Борис Олексійович Чичибабін (Полушин – справжнє прізвище) – український радянський поет лауреат Державної премії СРСР (1990 р.). Все життя Бориса Чичибабіна пройшло у Харкові, не рахуючи п'яти років ГУЛАГу. Чичибабін народився 9 січня 1923 р. у Кременчуці в сім'ї офіцера. 1930 р. його родина переїхала до селища Рогань на Харківщині. У 1940 р. Чичибабін закінчив школу і вступив до Харківського класичного університету на історичний факультет, але Друга світова війна перервала його навчання. До закінчення війни, Чичибабін служив у Закавказькому військовому окрузі.³

У Харкові в 1946 р. Бориса Чичибабіна було заарештовано і засуджено за антирадянську агітацію. Причиною арешту стали вірші «Мати моя посадниця». Чичибабіна відправили на Луб'янку до Москви, а звідти до В'ятлагу. Звільнений через п'ять років, поет заробляв на життя як міг, але потім почав працювати бухгалтером.

1963 р. в Москві та Харкові виходять збірки його віршів. В них відсутні головні його вірші, багато хто понівечений цензурою.

¹ Герасимова. Сенченко Г. Іван Юхимович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2012. Т. 9: Прил. С. С. 532.

² Брюховецький В. С. Іван Сенченко // Сенченко Іван. Оповідання. Повісті. Спогади. К. Наукова думка, 1990. С. 5–56.

³ Карась Л. С. Борис Чичибабін (1923-1994). Х.: Фолио, 2016. 121 с. (Знаменитые украинцы).

Поезія Чичибабіна, відобразила трагічний шлях суспільства та несе відбиток внутрішньої свободи, морального пошуку та відповідальності людини перед Богом. У творчості Чичибабіна органічно переплелися філософська, громадянська, любовна та пейзажна лірика. Чичибабін – поет складної та багатой віршової культури.

Юрій Смолич – український радянський письменник, журналіст, театральний критик. Редактор журналів, таємний інформатор репресивних органів СРСР (НКВС-МДБ-КДБ з 13 лютого 1935 року до 20 лютого 1953 року).

Після закінчення Жмеринської чоловічої гімназії, в якій навчався в 1913-1917 роках, став студентом Київського комерційного інституту (1918).

Під час громадянської війни 1917-1921 певний час працював санітаром і лікпомом у загонах Червоного Хреста з боротьби з висипним тифом, актором у червоноармійському театрі-студії, театрах укрпрофсожу, наросвіти; пізніше – у Театрі імені Івана Франка (1922-1924). З 1923 року жив у Харкові, працював інспектором театрів у Головополітпросвіті Наркомату освіти УСРР (1924-1928), театральним критиком у журналі «Нове мистецтво». Протягом 1929-1934 років працював позаштатним постійним театральним рецензентом у газеті «Вісти ВУЦВК», потім «Комуніст»¹.

Подіям Другої світової війни присвячено його романи «Вони не пройшли» (1946), «Ми разом були в бою».

Григорій Тютюнник – український письменник, журналіст, публіцист, педагог. Брат Григора Тютюнника. Лауреат Державної премії імені Тараса Шевченка за роман «Вир» (1963, посмертно).

Ще школярем опублікував вірш «Комсомолец» у районній газеті «Більшовик Зіньківщини» (1937). Був членом літературної студії Харківського університету, літературного об'єднання при Спілці радянських письменників України. 28 червня 1941 року пішов добровольцем на фронт у складі студентського батальйону.

Через важкі поранення був комісований, у квітні 1945 року повернувся додому інвалідом війни 2-ї групи. 1946 року закінчив Харківський університет і працював за

¹ Герасимова Г. П. Смолич Юрій Корнійович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2012. Т. 9 : Прил.-С. С. 671.

призначенням учителем української мови і літератури у Львівському технікумі культосвіти, а згодом – у школі міста Кам'янки-Бузької. Із 1950 року почав писати прозу (перше опубліковане оповідання – «Мирон Розбийгора», 1950). Перша збірка новел «Зорані межі» (1951) викликала контрверсійні відгуки критики¹.

Його головним твором про Другу світову війну є роман-трилогія «Вир».

Петро Панч (справжнє прізвище – Панченко) – видатний український письменник, який був членом таких літературних об'єднань, як «Плуг», ВАПЛІТЕ та ВУСПП. У минулому – сотник Дієвої Армії УНР. Народився 4 липня 1891 року в місті Валки на Харківщині в родині майстра-колісника. Його дитячі роки, яким присвячена книга «На калиновім мості», були сповнені яскравих спогадів та життєвих вражень. У їхній родині ремесло колісникування передавалося з покоління в покоління: цим займалися дід, батько, дядько, а також усі члени сім'ї, зокрема й сам письменник.

Закінчивши двокласну школу, у 15-річному віці Петро почав працювати. Спочатку він виконував обов'язки службовця у Народному домі, займався переписуванням документів і доставкою пакетів. Згодом став писарем в агента земського страхування. У 17 років Панч залишає рідне місто та вирушає до Харкова в пошуках кращого життя. У столиці Слобожанщини він працює писарем у канцелярії Інституту шляхетних дівчат, де потрапляє в коло студентської молоді. Юнак відвідує освітні курси, багато читає, але згодом вирішує продовжити навчання у Полтавському землемірному училищі. Завершивши навчання у 1915 році, він був мобілізований до армії. Пройшовши прискорені курси в Одеському артилерійському училищі, отримує звання прапорщика артилерії й бере участь у бойових діях Першої світової війни.

До Харкова Петро Панч повернувся вже з напрацьованими творчими ідеями та першими літературними досягненнями. Його книги «Там, де верби над ставом», «Гнізда старі» (1923), «Поза життям» (1924), «Солом'яний дим» (1925), «Мишачі нори» (1926) та повісті, зібрані у виданні «Голубі ешелони» (1928), стали знаковими

¹ Тютюнник Григорій Михайлович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Тютюнник_Григорій_Михайлович

для української літератури. У цей період він активно співпрацював із літературними угрупованнями.

Під час німецько-радянської війни 1941–1945 років Панч перебував в Уфі, а пізніше – у Москві, де очолював літературний відділ радіостанції «Радянська Україна». Тоді ж його обирають членом Усеслов'янського комітету, у якому він працював до завершення війни. У післявоєнні роки він продовжив активну громадську діяльність: у 1949–1953 роках очолював Харківську організацію Спілки письменників, а в 1966–1969 роках обіймав посаду секретаря правління Спілки письменників України¹.

Інна Мельницька (Інна Володимирівна Оскнер, у шлюбі Гаврильченко) – українська письменниця, перекладачка. Народилася 18 червня 1925 року в Харкові в родині вчителя. Після розлучення батьків вона залишилася з батьком і старшою сестрою Марією. Інна добре вчилася в школі, писала вірші, музику. У 1933 році дебютувала віршами в газеті «Піонерська правда»².

Під час війни залишилася в окупованому Харкові разом із батьком, учителем-енциклопедистом Володимиром Івановичем Оскнером. Вона запам'ятала, як люди гинули від голоду і хвороб, як євреїв виганяли з міста і засуджували на смерть, як вішали і розстрілювали тих, хто не хотів підкорятися новій владі. Тоді Інна втратила батька.

Після першого звільнення Харкова в лютому 1943 року радянськими військами дівчина пішла працювати в госпіталь і виїхала з ними у березні, коли німці знову захопили місто. Після багатьох поневірянь Інна опинилася в Татарії, працювала в дитсадку, мріяла про перемогу, про повернення в рідне місто.

У 1945 році повернулася до Харкова, де стала жити в родині матері. У 1946–1948 роках працювала в Харківській спецшколі-інтернаті з англійською мовою навчання. У 1949 році закінчила з відзнакою Харківський педагогічний інститут іноземних мов (сьогодні факультет іноземних мов ХНУ імені В. Н. Каразіна) та

¹ Самі про себе. Автобіографії українських митців 1920-х років/ Упоряд. Раїса Мовчан. Київ : Кліо, 2015. С.360-365.

² Стожук А. П. Мельницька Інна Володимирівна // Енциклопедія сучасної України / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001/2023.

аспірантуру (1952). У 1949-1950 рр. викладала англійську мову в Харківському культурно-освітньому технікумі. Працювала вихователькою в дитячому садку, у 1952-1960 роках викладала в Харківському педагогічному інституті іноземних мов. У 1961-1998 роках, після приєднання інституту до Харківського університету, викладала на факультеті іноземних мов, вела літературну студію, підготувала багатьох перекладачів зарубіжної прози та поезії¹.

Її твори про війну включають: повість у новелах «Когда не было лета: повесть в новеллах», збірку оповідань «Надпись на парашете», збірку віршів «Опрокинутые облака», повість «Украинский эшелон», збірка «Памяти невынутый осколок» (2017).

Майя Львович – поетеса, перекладач, мовознавець. Народилася 23 квітня 1933 року в Одесі. Її батько і мати переїхали в українське місто з Білорусі в 1930 році, коли їхні родини потрапили під репресії. Батько, закінчивши Одеський інститут зв'язку, був направлений на роботу до Харкова. Подружжя Львовичів із п'ятирічною дочкою переїхало туди у 1938 році. У вересні 1941 року мати з доньками виїхала в евакуацію. Вони оселилися в місті Алга Актюбінської області Казахстану, де провели близько двох років. Там вона вперше почула українську мову, яку відразу полюбила.

У 1957 році закінчила Харківський університет. Працювала коректором у харківському видавництві «Прапор». У 1971 році вперше відвідала Білорусь, потім кілька разів приїздила до Мінська та Гомельської області. Майя Львович називала себе «українсько-білоруською єврейкою»².

За життя авторки були надруковані шість поетичних збірок: одна українською мовою – «Земле моя» (Харків, 1985), п'ять білоруською та українською мовами (вірші в цих книгах дзеркально розташовані): «Цяпельца» («Вогник») (Харків, 1995), «У Зязюльчыным у Барку» («У Зозульчинім у Борку») (Київ, 2002), «Жывая» («Жива») (Харків, 2008), «Балагола» (Харків, 2012), «Мелодыя шчасця» («Мелодія щастя») (Харків, 2014). Вже після смерті поетеси в харківському видавництві

¹ Сергеева В. Ольга Берггольц. Вклад в Победу: творч. встреча с харьк. писателями И. Мельницкой и О. Оконева в кинотеатре «Боммеръ» // Харьк. Извѣстия. 2014. 20 февр. С. 7.

² Львович Майя Давидівна // Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-59706> (дата звернення: 23.03.2024).

«Майдан» вийшла друком також двомовна поетична книга «Ластаўка, ляці!» «Ластівко, лети!» (2016р.).

Інна Христенко – українська дитяча письменниця (поетеса, прозаїк). Народилася в родині вчителя. На всіх її родичів навішували звання «ворога народу». У 1923 році разом з батьками переїхала до Харкова, де закінчила середню школу, а в 1941 році – історичний факультет Харківського університету.

Після початку німецько-радянської війни І. Христенко вступила до товариства «Просвіта». Деякий час працювала друкаркою в муніципалітеті. Ліричний вірш «Доброго ранку, весно!» надруковано в газеті «Нова Україна», яка виходила в Харкові, під Німеччиною. За її словами, після війни її часто викликали в НКВД, при цьому звинувачували в основному за цю публікацію. Їй було заборонено викладати в денній школі, що дозволяло викладати лише у вечірній час¹.

У 1944-1958 рр. викладала в школі. Наприкінці 1950-х знову почала писати вірші та оповідання. Писала переважно твори для дітей. З 1960 року – член Спілки письменників України. У листопаді 1994 року вийшла заміж за німця Річарда Дюрнера. Дюрнер, колишній художник, під час німецько-радянської війни був шофером, жив у Харкові в одному дворі з Христенко. Він захворів, коли дізнався, що його дружина померла в Німеччині, залишивши дітей. Його гнітила важка депресія, піднялася висока температура. І. Христенко опікувалася ним, Дюрнер видужав і, покинувши з німецькими військами Харків, повернувся до Німеччини. У 1990-х роках Дюрнер знайшов І. Христенко, почав листуватися, а згодом вони одружилися. Вони жили в Гольцмадені (Швабія). Після смерті чоловіка повернулася до Харкова².

Літературне ім'я вона вперше здобула як авторка творів для дітей. Перше оповідання Інни Христенко побачило світ у 1952 р. Відтоді її прозу охоче друкують у Києві, перекладають у Москві та Варшаві. У різних видавництвах видавалися її книжки для дітей: «Хоробрий ведмідь» (казки, 1958), «Настуся» (оповідання, 1959); збірка оповідань «Миколина звитяга» (1960); «Шкідливий хлопець» (1963),

¹ Христенко Інна Митрофанівна. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Христенко_Інна_Митрофанівна (дата звернення: 23.03.2024).

² Христенко Інна Митрофанівна. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Христенко_Інна_Митрофанівна (дата звернення: 23.03.2024).

«Славкові канікули» (1970), «Про Андрійка, сонце та вільний вітер» (1984). Відомі також її прозові книги: «Цвіте терен» (1979), «Князь Місяць», «Вибрані твори» (1989).

Олександра Ковальова – українська поетеса та перекладачка. Псевдоніми: Олеся Шепітько, Алекс Шмідт, Сандра Флюстерлінг.

Народилася 28 листопада 1948 р. в с. Бондареве Старобільського району Луганської області. Закінчила факультет іноземних мов Харківського державного університету.

Авторка поетичних збірок: «Степові озера», «Обрії», «На два голоси», «Абетка доброти» (книга для дітей), «Осіння проща», «Ходім туди, де спить трава» (українською, англійською, німецькою мовами, у співавторстві з Ольгою Тільною), а також книг прози «Триблаженне дерево», «Овлур та інші повісті». Автор повісті «Пісні з колиски лихоліть»¹.

Римма Катаєва – радянська українська російськомовна поетеса та перекладачка. Народилася 1 грудня 1938 року в Харкові. У 1957 році закінчила Харківський медичний інститут.

У роки війни мама та дочка евакуювалися до Казахстану. Батько – за фахом військовий будівельник, залишався у місті та керував відправкою у глибокий тил робітників та обладнанням харківських заводів. З останнім ешеленом поїхав і він, не зумівши сповістити дружину, у якому напрямі відбув. Пізніше прийшла звістка про його тяжке поранення, лікування у військовому госпіталі Новокузнецька (у ті роки Сталінськ)².

Будучи учасниками війни, ці письменники мали можливість відчувати на собі всю жорстокість та безнадійність конфлікту. Вони були свідками болю, страждань та втрат, що назавжди залишили свій слід у їхніх творах. Власний досвід дозволив їм відтворити атмосферу війни з неперевершеною деталізацією та реалізмом, що робить їхні твори особливо вразливими та потужними.

¹ Ковальова Олександра Прокопівна. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ковальова_Олександра_Прокопівна (дата звернення: 23.03.2024).

² Катаєва Римма Олександрівна // Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-10328> (дата звернення: 23.03.2024).

У своїх творах письменники змальовують війну як не лише політичний та військовий конфлікт, але й як глибоко особисте переживання, що впливає на кожну окрему людину. Вони розкривають психологію персонажів, їхні страхи, надії та мрії, створюючи живі образи.

Оскільки ці письменники були особистими свідками війни, їхні твори мають особливу автентичність та довіру. Вони допомагають нам краще зрозуміти та оцінити значення подій Другої світової війни, а також нагадують нам про важливість пам'яті та вшанування тих, хто стояв на захисті свободи та миру. Події Другої світової війни надихнули та перетворили багатьох письменників Харкова, які особисто пережили ці страшні події, на свідків та учасників того періоду історії. Їхні твори наділені особистим досвідом та емоційною напругою, яка віддзеркалює реальність тих часів.

1.3 Аналіз ключових творів цього періоду

Роман Івана Багряного «Людина біжить над прірвою»¹ – це глибоке осмислення Другої світової війни, її жахів та впливу на людину. Написаний після війни в таборах Ді-Пі (1948–1949), він не лише змальовує події воєнного періоду, а й досліджує сутність людського духу, що бореться за власне існування у світі тоталітарного насильства та ідеологічних пасток.

У центрі сюжету – архітектор Максим Колот, який у 1943 році опиняється у страшній ситуації: між двома ворогуючими арміями – нацистською та радянською. Він не просто бореться за фізичне виживання, а намагається залишитися собою в умовах, коли його особистість і національна ідентичність стають загрозою для обох режимів.

Для німців він небезпечний, адже є освіченим українцем, що володіє знаннями й потенційно може чинити опір. Нацистська ідеологія відводила слов'янам роль підкорених, а будь-який інтелектуал ставав потенційною загрозою. З іншого боку,

¹ Іван Багряний. Людина біжить над прірвою. 1948-1949. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=26>

радянська влада вбачає в ньому «колабораціоніста», оскільки він опинився на окупованих територіях. Його щирий український патріотизм, відмова говорити російською роблять його чужим у СРСР, який прагнув знищити прояви незалежної національної свідомості.

Таким чином, Максим стає мішенню для обох воюючих сторін. Він – людина без майбутнього, приречена або на смерть, або на вічне блукання в пошуках свободи. Єдиний вихід для нього – втеча. Саме цей мотив постійної втечі стає основним рушієм сюжету та глибокою метафорою стану українців у XX столітті: бути змушеним бігти, щоб не зникнути.

Роман Багряного відрізняється від багатьох тогочасних творів про війну тим, що не романтизує Радянський Союз як силу визволення. Навпаки, автор показує жахливу схожість двох тоталітарних режимів – нацистського і радянського. Обидва нищать усе людське, обидва безжальні до особистості. Війна тут не просто тло – вона постійно нагадує про себе. Бомбардування, загибель невинних людей, жорстокі переслідування стають частиною повсякденного життя героїв. Це не тимчасові труднощі, це сама реальність, у якій існування – це вже подвиг. Багряний не приховує того, що в цій війні українці не мали свого місця. Їх доля – бути розчавленими між двома гігантами, які не визнають їхньої самостійності. Радянська пропаганда стверджувала, що всі боролися за спільну Батьківщину, але в реальності українці часто залишалися підозрілими, зайвими. Після визволення від нацистів вони часто потрапляли до радянських таборів, де вважалися зрадниками лише за те, що вижили в окупації¹.

Роман ставить складні питання про межі людяності у війні. Максим Колот не просто бореться за життя, він намагається зберегти свою людську сутність у нелюдських умовах. Автор змальовує жорстокість радянських чекістів, їхню сліпу відданість системі, яка нищить власних громадян. Багряний показує їх як безпринципних катів, яким байдуже, кого знищувати – головне, щоб система працювала.

¹ Іван Багряний. Людина біжить над прірвою. 1948-1949. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=26>

Водночас українці в романі – це здебільшого добрі, чуйні люди, але беззахисні перед тоталітарною машиною. Вони не мають сили чинити опір, вони приречені бути жертвами. Це глибока трагедія нації, яку автор зображує без ілюзій і пафосу. Одним із центральних філософських питань роману є питання Бога та справедливості. Максим Колот неодноразово ставить собі питання: якщо Бог є, то як Він може допускати всі ці жахіття? Як може дозволити страждання мільйонів людей? Ці роздуми не дають прямих відповідей, але вони змушують читача замислитися про сенс людського існування та межі страждань, які може витримати людина.

Образ прірви в романі має кілька рівнів значень. По-перше, це буквально фізична небезпека, в якій перебуває Максим – кожен його крок може стати останнім. Він балансує на межі життя і смерті, намагаючись вирватися з пастки тоталітарного світу. По-друге, це символічна прірва між людиною та її минулим, між світом до війни і світом після неї. Максим – це людина, яка вже не може повернутися до нормального життя, бо її переслідує тінь системи. По-третє, це метафора людського існування загалом. Ми всі – бігуни над прірвою, наші життя – це постійна боротьба за правильний шлях, за вибір між добром і злом.

Отже, «Людина біжить над прірвою» – це більше, ніж просто роман про війну. Це філософське осмислення людської долі, ролі особистості у жорстокому світі та боротьби за власне «я». Іван Багряний написав твір, який довго не відпускає читача, змушує переосмислювати історію, людські цінності, поняття честі та гідності. Головна думка роману – кожен з нас біжить по своєму краю прірви. І тільки від нас залежить, у який бік ми зробимо наступний крок: у темряву, безпам'ятство, ницість – чи у світло людяності, правди та свободи¹.

Одним із харківських письменників, який правдиво й емоційно відобразив події війни, був Юрій Смолич. Його твори «Вони не пройшли» (1946) і «Ми разом були в бою» є яскравими прикладами літературного осмислення боротьби українців у роки війни.

¹ Іван Багряний. Людина біжить над прірвою. 1948-1949. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=26>

Роман «Вони не пройшли» (1946)¹ розповідає про героїчну оборону Києва від німецьких загарбників. У творі автор майстерно змальовує дух опору, єдність народу, що згуртувався для захисту рідної землі. Центральними мотивами є патріотизм, непохитність духу та віра в перемогу. Смолич через образи воїнів і звичайних громадян передає всю складність і напруженість того періоду. Він підкреслює, що війна була не лише військовим протистоянням, а й боротьбою ідей, світоглядів, моральних принципів.

Роман «Ми разом були в бою» (1950)² продовжує тему війни, акцентуючи увагу на дружбі, товарищескості та взаємопідтримці. Тут автор показує не тільки бої, а й психологічний стан воїнів, їхні страхи, сумніви та віру в перемогу. Смолич розкриває внутрішній світ героїв, наголошує на важливості людяності навіть у найтяжчих умовах. Через ці оповідання письменник передає реалістичний погляд на війну, підкреслюючи, що перемога здобувалася не лише силою зброї, а й духовною міццю.

Обидва твори Юрія Смолича відзначаються документальною точністю та художньою виразністю. Автор майстерно передає атмосферу війни, використовуючи яскраві образи, детальні описи та емоційно насичену мову. Він наголошує на подвигу народу, його незламності та прагненні до свободи.

Отже, Юрій Смолич у своїх творах не просто відображає події Другої світової війни, а й дає їм глибоке осмислення. Через героїв своїх романів він розкриває силу людського духу, патріотизм та моральні випробування, що випали на долю українців. «Вони не пройшли» і «Ми разом були в бою» залишаються важливими літературними пам'ятками, що допомагають нам краще зрозуміти трагедію та героїзм тих років.

Вагомими для відображення Другої світової війни є твори Олександра Копиленка³. Перебуваючи в евакуації (в Уфі й Москві), автор намагався стежити за перебігом трагічних подій і паралельно з журналістською діяльністю писав

¹ Смолич Ю. Вони не пройшли. Оповідання / ред. тому Ю. М. Щербак ; прим. А. О. Ковтуненка. 1946. 443 с. ² Смолич Ю. Ми разом були в бою. 1950. URL: <https://kharkiv-nspu.org.ua/archives/7305>

³ Копиленко О. Твори : в 4 т. Т. 1 : Оповідання. Київ : Держ. вид-во худ. літ., 1961. 486 с.

оповідання. Провідною темою цих творів є подвиг радянського народу в боротьбі з нацистськими окупантами.

Одним із найпоказовіших творів Копиленка про Другу світову війну є оповідання «Брати» (1943). Воно чітко відповідає канонам соцреалістичної літератури, яка домінувала в радянському мистецтві того періоду. У творі втілена концепція радянського патріотизму, де головні персонажі – радянські солдати – змальовані як мужні герої, що до останнього подиху борються з ворогом.

Фабула оповідання розгортається через розповідь полоненого Вальтера Шульца. Він стає свідком неймовірної відваги двох радянських воїнів – українця Тараса та росіянина Івана. Їхня дружба, що не знає національних меж, символізує ідеологію радянської єдності. У критичний момент Тарас жертвує собою, убиваючи німецького офіцера Гофунга, і прощається зі своїм товаришем словами: «Прощавай, брате». У відповідь Іван називає його братом, що підкреслює важливість ідеї «радянського братерства» у літературі того часу.

Художні образи твору максимально узагальнені: фашисти представлені як абсолютне зло, позбавлене людських чеснот. Натомість радянські солдати є втіленням чесності, героїзму і відданості Батьківщині. Таке протиставлення було типовим для літератури періоду війни, оскільки відповідало ідеологічному завданню виховувати читача в дусі ненависті до ворога та шанування подвигу.

Оповідання «Брати» не є поодиноким твором Копиленка, що висвітлює війну. У його творчості 1940-х років значне місце посідає тема подвигу радянського солдата. Він створює галерею позитивних персонажів, які демонструють хоробрість, незламність духу та вірність Батьківщині. Такі герої, як Іван Паляниця («Невтомне життя», 1942), Ананій Ярченко («Птахолов», 1943), Карпо Безрукий («Мовчання», 1943) втілюють риси радянського бійця: вони не лише вправні воїни, а й носії глибоких роздумів про сенс боротьби та захист свого народу.

Характерною особливістю цих творів є їхня емоційна насиченість, висока концентрація пафосу та прямолінійний поділ персонажів на «своїх» і «чужих». Головні герої завжди оптимістичні, дотепні, і навіть у найважчих обставинах не втрачають віри в перемогу. Таким чином, Копиленко дотримується традицій

соцреалізму, де письменники мали завдання не просто зображати війну, а формувати у читачів ідеологічно правильне ставлення до неї.

Якщо в оповіданнях Копиленко акцентує увагу на самій війні, то в романі «Лейтенанти» (1947) він звертається до проблеми її наслідків. Центральним персонажем твору є старший лейтенант Данило Соколенко, який після чотирьох років на фронті повертається у рідне село. Він мріє розпочати нове життя, однак стикається з глибокою кризою, в яку занурилося його село через неефективне керівництво.

Сюжет твору зосереджений навколо боротьби групи демобілізованих фронтовиків із головою колгоспу Кононом Славком та його оточенням, що складається з ледарів і п'яниць. Саме ця сюжетна лінія відображає одну з головних тенденцій літератури того часу – конфлікт між чесними ветеранами та корумпованими чиновниками, які розкрадали державне майно та нехтували інтересами народу.

Попри те, що Данило втратив на війні батька й брата, а його наречена Ольга Шугай зазнала важких випробувань у полоні, він не занурюється в особисті переживання, а обирає служіння громаді. Це типовий для соцреалістичних романів вибір між почуттями та обов'язком, де пріоритет завжди надається ідеї колективного блага.

У фіналі роману фронтовики, заручившись підтримкою партійного керівництва, беруться за відновлення села. Їм вдається подолати безлад, забезпечити електропостачання, а Данило приймає рішення залишитися в селі та очолити школу. Таким чином, «Лейтенанти» продовжують традицію зображення війни не лише як фізичного протистояння на фронті, а й як боротьби за майбутнє в мирний час.

Роман Івана Сенченка «Кінчався вересень 1941 року»¹ – це глибоке художнє осмислення трагічних подій Другої світової війни, що охопили Україну. Письменник не просто відображає історичні реалії, а передає емоційний стан людей, змушених покинути свої домівки, жити у постійному страху та боротися за виживання. Твір

¹ Сенченко І. Кінчався вересень 1941 року. 1945. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3221#google_vignette

відзначається ліризмом, глибоким психологізмом та увагою до деталей, які створюють правдиву атмосферу воєнного лихоліття.

Події роману розгортаються восени 1941 року, коли німецька навала наближається до Харкова. Автор змальовує місто, яке здригається від вибухів, горить під ударами бомбардувань, а його мешканці живуть у стані постійного страху. Письменник майстерно передає відчуття паніки, невизначеності та поступового руйнування звичного світу. Важливою художньою деталлю стають сцени, де герої ховаються у бомбосховищах, облаштовують укриття у дворах, намагаються зберегти хоча б ілюзію безпеки. Однак війна проникає всюди – навіть у ці сховки.

Сенченко відходить від стандартного соцреалістичного пафосу, показуючи людей у їхній повсякденній боротьбі за життя. Його герої – це не абстрактні «радянські герої», а звичайні мешканці міста: поет, вчений, коректор. Вони не воюють зі зброєю в руках, але кожен із них по-своєму намагається осмислити катастрофу, що відбувається навколо.

Роман описує евакуацію мешканців Харкова. Поїзд, який везе їх у невідомість, символізує розрив із минулим життям. У вагоні люди ще зберігають надію, але, вийшовши на чисте поле, вони розуміють, що війна не залишила їм вибору: попереду лише невідомість і боротьба за виживання. Сенченко вміло передає психологічний стан героїв, які почуваються розгубленими перед невизначеним майбутнім. У їхніх розмовах звучить відчуття втрати: залишене місто, зруйновані домівки, втрачені близькі. Проте, навіть у цій трагедії вони намагаються знайти опору – в дружбі, у спогадах про довоєнне життя, у прагненні якось облаштувати побут навіть у відкритому полі.

Особливе місце у творі займає опис табору, де евакуйовані мешканці Харкова будують укріплення – протитанковий рів. Війна постає не лише як битви на передовій, а й як виснажлива праця людей у тилу, яка має не менш важливе значення. Письменник зображує буденну боротьбу – людей, що намагаються пристосуватися до нової реальності, знайти притулок, пережити осінній холод та дощі.

Цікавою є роль жінок у творі. Вони не тільки підтримують чоловіків, а й самі стають рівноправними учасницями праці. Галя, одна з героїнь роману, уособлює силу і витривалість: вона не боїться труднощів, допомагає іншим, організовує роботу.

Значну увагу Сенченко приділяє образу природи. Осінній степ, мокра земля, залізничний насип – усе це підкреслює жорсткість нових умов, у яких опинилися герої. Природа тут не просто фон, вона стає ще одним персонажем, що впливає на долі людей.

Однією з найбільш яскравих рис роману є глибокий психологізм. Автор не просто показує героїв у воєнних умовах, а й досліджує їхні страхи, сумніви, внутрішні конфлікти. Левко – коректор, який у мирному житті звик до книжок і друкарських станків – тепер змушений адаптуватися до реальності фізичної праці. Він спершу намагається триматися своїх принципів, але війна швидко змушує його переглянути погляди. Поет у романі виступає символом інтелігенції, яка намагається зберегти дух навіть у найважчих умовах. Він записує народні приказки, цікавиться розповідями людей, прагне зафіксувати все, що відбувається. Тітка Настя – уособлення народної мудрості. Вона не тільки працює на фермі, а й знає безліч історій, казок, легенд. Її розповіді про відьом, міфічних істот переплітаються з реальністю війни, додаючи твору особливого колориту.

Кульмінацією твору стає ніч, коли герої чують вибухи в Харкові – їхнє місто горить. Це символізує остаточний злам їхнього колишнього життя. Вони вже не можуть повернутися назад, але й попереду – лише війна. Попри всю безвихідь, роман залишає місце для надії. Герої не втрачають людяності, вони підтримують одне одного, знаходять нові сенси у праці, в простих радощах, у дружбі. Сенченко показує, що навіть у найтемніші часи люди можуть залишатися людьми – і саме в цьому полягає їхня сила¹.

Отже, роман Івана Сенченка «Кінчався вересень 1941 року» – це унікальний твір про Другу світову війну, який поєднує історичну достовірність, психологічну

¹ Сенченко І. Кінчався вересень 1941 року. 1945. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3221#google_vignette

глибину та філософське осмислення людського буття. Цей роман – не просто літопис воєнних подій, а глибоке дослідження людської душі, що опинилася перед лицем катастрофи. Він змушує читача замислитися над тим, що таке війна, як вона впливає на людей і що допомагає їм вистояти у найтяжчі моменти.

Роман Григорія Тютюнника «Вир» є однією з наймонументальніших спроб художнього осмислення Другої світової війни в українській літературі. Його особливістю є широке історичне тло, яке охоплює період колективізації, передвоєнні роки та німецько-радянську війну. Автор прагнув не лише передати реалістичну картину життя українського села у вогні воєнного лихоліття, а й дослідити складні моральні вибори, які поставали перед людьми в умовах війни та окупації¹.

Війна в романі «Вир» не зводиться лише до фронтових боїв. Вона стає всепоглинаючою стихією, яка руйнує звичний уклад життя, загострює соціальні суперечності та змушує кожного героя визначитися зі своїм місцем у цій боротьбі.

Однією з ключових сюжетних ліній роману є історія родини Вихорів. Її представники – Федот і Тимко – опиняються на різних дорогах війни. Федот – кадровий офіцер Червоної армії, що приїздить у відпустку перед війною, а Тимко змушений пройти шлях від сільського хлопця до бійця, який добровільно виринається з трудармії, щоб приєднатися до фронту. Його доля стає уособленням тих молодих людей, які в умовах радянської дійсності мусили робити складний вибір між виживанням і честю.

Важливим персонажем, що уособлює трагедію війни, є лейтенант Валентин Дорош. Він – професійний військовий, який проходить шлях від сільського секретаря до командира на передовій. Його образ у романі набуває трагічного звучання: поранений, він змушений відступати, а врешті потрапляє в партизанський загін. Ця лінія показує, як війна ламає людські долі, змушуючи навіть сильних духом людей боротися за виживання.

Одним із центральних мотивів роману є питання вибору між боротьбою та зрадою. У Троянівці, як і в багатьох селах під час війни, частина людей опиняється в партизанському русі, тоді як інші обирають шлях співпраці з окупантами.

¹ Тютюнник Гр. Вир. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=464#google_vignette

Оксен Гамалія – типовий представник активістів радянської влади, який до війни очолював колгосп, а з початком окупації йде в партизани. Його боротьба стає символом непокори та відданості ідеалам, хоча автор подає його без ідеалізації – як людину, що змушена приймати жорсткі рішення. Його протиставляють братам Джмеликам, які спочатку займаються розбоєм, а після приходу німців стають поліцаями.

Образ Юлі – дружини Федота – розкриває ще одну складну тему: виживання жінки під час війни. Вона, не кохаючи чоловіка, залишається з ним, але під час окупації приймає рішення скористатися своїм становищем і наближається до німців. Її вчинки не виправдовуються автором, проте він показує, як складні умови війни змушують людей змінювати свої пріоритети та цінності.

Окрему увагу Тютюнник приділяє темі партизанського спротиву, який він змальовує реалістично, без зайвої романтизації. Оксен Гамалія та його загін ведуть важку боротьбу, позбавлену героїчного ореолу – це не тільки знищення ворога, а й виснажливе виживання у лісі, нестача боєприпасів і харчів, страх зради¹.

Особливо показовою є сцена загибелі Оксена Гамалії – його зраджує Северин Джмелик, колишній земляк. У цьому епізоді автор підкреслює глибину морального падіння деяких людей під час війни.

Не менш символічною є смерть Інокентія Гамалії, який кидається у вир річки, не бажаючи коритися німцям. Його образ – це прощання зі старим світом, що не витримав випробування війною.

У романі центральний символ – вир річки Ташань. Він є не просто природним явищем, а уособленням тих історичних потрясінь, які охопили Україну в XX столітті. Вир – це стихія, яка поглинає людей, незалежно від їхніх бажань, він може як знищити, так і очистити. Саме тому багато важливих подій роману пов'язані з цим символічним місцем: тут мало не потонув Тимко, тут кинувся на смерть Інокентій Гамалія.

Автор використовує цей образ для підкреслення основної ідеї твору – війна, як той вир, засмоктує всіх, змушуючи або боротися за виживання, або загинути.

¹ Тютюнник Гр. Вир. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=464#google_vignette

Отже, роман Григорія Тютюнника «Вир» є глибоким і багатоплановим осмисленням Другої світової війни та її наслідків для українського села. Автор не тільки відтворює реальні події, а й аналізує моральні дилеми, що постають перед людиною у складні часи. Через образи Тимка, Оксена, Дороша, Юлі та братів Джмеликів письменник показує широкий спектр людських доль: від героїчного спротиву до зради, від самопожертви до нищих спроб урятуватися будь-якою ціною.

Завдяки реалістичному зображенню подій, психологічній глибині персонажів і символічним образам роман «Вир» залишається одним із найважливіших творів української літератури про війну, змушуючи читача замислитися над ціною перемоги, людською гідністю та складністю морального вибору у вирі історичних катаклізмів.

Збірка фейлетонів Петра Панча «Зозуля»¹ вийшла друком 1943 року. У цей період письменник працював на радіостанції й саме коротка сатирична новела, побудована на зразок анекдоту, виявилася найбільш придатною для гумористичної рубрики. Ці твори, у яких висміювалися окупанти, мали підтримувати настрій людей і вселяти віру в перемогу.

Повість у новелах Інни Мельницької «Когда не было лета» (1988) присвячена життю окупованого Харкова². Авторка звертається до життя людей під німецькою окупацією, демонструючи через долю окремих персонажів всю глибину та складність цього періоду. Вона відтворює атмосферу страху, терору та зневіри, що панувала в місті під час війни, а також показує невимушене спілкування та взаємодію між різними соціальними групами. У кожній з новел письменниця розкриває долі різних персонажів: від звичайних мешканців до українських націоналістів і колабораціоністів. Вона створює живі, реалістичні образи, що допомагають читачеві зрозуміти різні точки зору та переживання кожного з героїв. Через їхні очі ми бачимо не лише страх та трагедію, але і силу людського духу та боротьбу за волю. «Когда не было лета» – це не лише історичний наратив про події

¹ Панч П. Зозуля. 1943. URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=12095>

² Мельницкая И. Когда не было лета: повесть в новеллах / предисл. К. Гордиенко «Девочка и война». Х.: Прапор, 1988. 192 с.

війни, але і глибока рефлексія про природу війни та її вплив на індивідуальну та колективну свідомість.

«Надпись на парашете» (1995)¹ – книга, яка складається із двох розділів: оповідання різних років і фрагмент ділогії «Украинский эшелон».

Наведемо приклад поезії про війну Майї Львович, де трагічно відображено допити українського населення фашистами:

Учора його викликали

на допрос.

Бився об мур камери:

– Фар вос?!

І сьогодні покликали

на допрос.

Б'ється об мур крик:

– Фар вос?!

І завтра йому

на допрос.

Доля, розбита об мур.

Фар вос?!²

Вражає своєю правдивістю вірш авторки про страшне явище Другої світової війни – Голокост:

Україна, Харків

Я тут, над яром Голокосту,

над яром,

Де і Голодомору кості

голіють яро.

Де і з Люботина деповці,

з Сабурки психи,

Де перемішано і дробецькі,

¹ Мельницкая И. Надпись на парашете: рассказы, фрагм. дилогии. Х.: МПО «Издатель», 1995. 127 с.

² Твори Майї Львович. URL: <https://kharkiv-nspu.org.ua/archives/7305> (дата звернення: 23.03.2024).

і з менської Нямиги.
 Де гибель і космополітська,
 де куропатська і хатинська,
 І биківнянська, і катинська.
 І кожна кісточка болить мені.
 Хай між вогнів я опинюся,
 та над могилами всіма тими
 Схиляюся, дитина людська
 і людська мати¹.

Як бачимо, її поезії відзначаються глибоким емоційним звучанням та вмінням передати душевний стан переживань військових подій. У своїх віршах М. Львович звертається до теми війни та окупації, розкриваючи страждання, терзання та надії людей, що переживали ці події. Вона описує життя під окупацією, страх, руйнування міста та загибель мирного населення.

У своїх віршах О. Ковальова описує трагічні події, які відбувалися у Харкові під час війни: евакуацію мешканців, руйнування міста, страждання мирного населення. Вона передає жахи, які переживали люди у ці нелегкі часи, а також спробу знайти внутрішню силу та надію на краще майбутнє.

Поезія Олександри Ковальнової відзначається глибоким відчуттям патріотизму та любові до рідного міста, а також відданістю пам'яті про тих, хто віддав своє життя за свободу та мир. Вона відображає різні аспекти війни, від особистих переживань до загальних подій, змальовуючи картини життя та смерті, боротьби та відчаю. Поезія Олександри Ковальнової є важливим свідченням про трагічні події Другої світової війни у Харкові. Вона допомагає нам краще зрозуміти та оцінити переживання людей у той нелегкий період історії, а також відтворює пам'ять про тих, хто віддав своє життя за свободу та мир.

Новели Інни Христенко про війну нагадують замальовки з натури, побачені пильним, уважним оком. Підбір слів вражає точністю та безпомилковістю. Закличне

¹ Твори Майї Львович. URL: <https://kharkiv-nspu.org.ua/archives/7305> (дата звернення: 23.03.2024).

слово, глибоке знання української мови, шляхетність у всьому – риси, які були притаманні їй.

Одним із аспектів творчого обдарування Інни Христенко є поезія. Вірші писали з дитинства, але книжки віршів виходили вже у 80-90-х роках ХХ ст.). Високу оцінку критики отримала поетична збірка «Три кохання» (Київ, 1989), до якої увійшла й «Поема про батька». Писалися вірші й пізніше в Німеччині, де жила письменниця у 1990-х роках.

У її долі був ще один несподіваний, але водночас закономірний поворот – кохання. Про цю неймовірну історію йдеться в повісті «І вітер змете останні сторінки...». Як і більшості творів Інни Христенко, цій повісті притаманні автобіографічність, сповідальність і глибокий ліризм. В основі сюжету – романтичне кохання молодого німця Річарда та українки Інни, їхні зустрічі в окупованому Харкові, а потім, через 50 років, у Швабії. Окремого дослідження та особливої уваги заслуговують сторінки з життя письменниці в Німеччині, в затишному Кірхгайм-Теху, де на неї чекав схвилюваний і шалено щасливий старий Ріхард Дюрнер. Після війни Річард знову одружився, одну з його дочок назвали Інною¹.

Кожен вірш Римми Катаєвої супроводжується спогадами про близьких, друзів, про себе і завершувався освідченням у коханні рідного Харкова зі згадуванням вулиць, будинків, халуп та підвалів: «...в одних жила, в иных я выживала»².

И с памятью болевой

Свое поминаю детство:

Бомбежки над головой,

И не на что опереться...³

Рецепція подій війни у творах Римми Катаєвої обумовлена безпосередньою участю авторки у трагічних подіях того часу. Характерним є образ перемоги у її поезіях, де слово «Перемога» завжди написано з великої літери, що свідчить про

¹ Життя під знаком Маковія (До 100-ліття з дня народження Інни Христенко). URL: <https://kharkiv-nspu.org.ua/archives/6346> (дата звернення: 23.03.2024).

² Там само.

³ Катаева Р. Рябиновая ветка: стихи. К.: Радянський письменник, 1987. 95 с.

персоніфікацію цього образу. Втілення перемоги як найзаповітнішої мрії знаходимо в поетичному монолозі Р. Катаєвої «Мое покоління»:

Как мы ждали ее! Как хотели разведать,
 У родных, у земли поточнее узнать,
 По народным приметам верный выискать знак:
 Ну когда же, когда же, когда же победа?!
 ...Услыхав наконец о прорыве блокады,
 Мы решили: Дорогою жизни пошла –
 Вся из хлеба ржаного и вся из тепла –
 Молодая Победа в дома Ленинграда¹.

Поезія Римми Катаєвої відзначається високою глибиною почуттів, душевною близькістю до людей, які пережили війну, та вмінням висловити складні емоції та переживання. Вона віддано присвячує свої вірші пам'яті про загиблих та страждання тих, хто пережив війну, та зберігає пам'ять про ті страшні події для наступних поколінь. Поезія Римми Катаєвої стала важливим свідченням про трагічні події Другої світової війни у Харкові. Вона допомагає нам краще зрозуміти та оцінити переживання людей у той нелегкий період історії, а також відтворює пам'ять про тих, хто віддав своє життя за свободу та мир.

Лідія Доценко – талановита українська поетеса, яка своєю творчістю віддано відтворює події і переживання людей під час Другої світової війни. В її поезіях присутній великий розмаїття тем, але особливе місце відводиться зображенню малої батьківщини. Її творчий доробок вражає майстерним умінням подати складні теми геніально просто. Її власні почуття не затуляли і не викривляли ані звичайний день, ані мить, в якій проявлялася вічність. Це бачимо, наприклад, у вірші «Мала Батьківщина»:

«На згорбленій спині несую свою втому,
 Та юною знов повертаюсь додому.
 В атласних стрічках, у барвистім віночку,
 Намисті, що рясно квітчає сорочку –

¹ Катаева Р. Рябиновая ветка: стихи. К.: Радянський письменник, 1987. 95 с.

На фото, де я ще вдивляюсь в майбутнє,
 А там, за плечима, усе незабутнє.
 Образи і кривди, і ніжність, і ласка.
 Бабусина пісня і мамина казка.
 Там, з чорною стрічкою, батьків портрет.
 Там саду весняного білий сонет.
 Попереду – йти ще... і пилу ковтати.
 Та рідна земля буде сонцем світати,
 Таким, що ніколи не має заходу,
 Цвітінням картоплі отого городу,
 Де грудочка кожна крізь душу пройшла
 Селянського роду...
 Тоді я взяла
 З собою найкраще, що можна узяти:
 Горіх на причілку, барвінок хрещатий,
 З колодязя – краплю. Жарину із печі,
 А туга сама опустилась на плечі...»¹

Поезія Лідії Доценко відзначається глибокою людяністю та співчуттям до страждань і героїзму людей. Вона описує життя в окупованому місті, відтворюючи образи звичайних мешканців, які продовжували боротися за свою землю та свободу.

Отже, на основі проведеного аналізу творів і біографій можна зробити певні висновки.

Література харківських письменників у період 1943-1991 рр., присвячена подіям Другої світової війни, є важливим пластом української воєнної прози, що охоплює широке коло тем та сюжетів. Харків, як один із ключових міст воєнного періоду, пережив важкі випробування: бомбардування, окупацію, партизанський спротив, звільнення, відбудову. Саме тому в багатьох творах харківських літераторів центральне місце займає зображення життя міста в умовах війни, руйнування та

¹ Поетичний Всесвіт Лідії Доценко. URL: <http://www.karpenkokarymuseum.kr.ua/pkar21-02.pdf> (дата звернення: 23.03.2024).

боротьби його мешканців за виживання. У романі Івана Сенченка «Кінчався вересень 1941 року» реалістично передано драматичні події, що відбувалися в Харкові під час наступу нацистів: масові евакуації, життя в очікуванні катастрофи, загроза смерті, фронтові будні. Письменник змальовує не лише зовнішні обставини війни, а й психологічний стан людей, їхні переживання, втрати та пошуки сенсу у новій реальності.

Проте харківські автори не обмежувалися лише локальними подіями, а прагнули показати війну в ширшому масштабі. Вони висвітлювали бойові дії на інших територіях України та світу, зокрема, в оповіданнях Олександра Копиленка акцентується увага на загальному героїзмі радянських солдатів, що боролися в різних куточках фронту. Такі твори сприяли створенню образу «радянського героя», незламного бійця, готового на самопожертву заради перемоги. Проте попри типовий для соцреалістичної літератури ідеологічний нахил, у багатьох творах проглядається глибше осмислення війни не лише як протистояння армій, а й як великої трагедії людства. Це особливо відчутно у творчості Івана Багряного, де війна постає як боротьба двох тоталітарних систем – нацистської та радянської, а людина опиняється між жорнами чужих ідеологій. Його роман «Людина біжить над прірвою» піднімає питання морального вибору, особистої свободи та ціни, яку доводиться платити за бажання залишитися собою.

У післявоєнний період харківські письменники звернулися до теми відбудови, відображаючи, як фронтовики поверталися до мирного життя, зіткнувшись із новими викликами. Роман Олександра Копиленка «Лейтенанти» розповідає про демобілізованих солдатів, які після перемоги намагаються відродити сільське господарство та боротися з корумпованими чиновниками, що зловживають владою. Таким чином, війна в харківській літературі зображується не тільки як боротьба на фронті, а й як довгий, виснажливий процес адаптації, відновлення та осмислення пережитого.

Особливістю висвітлення війни у творах харківських літераторів є також увага до звичайних людей – не лише солдатів, а й цивільного населення, яке опинилося під окупацією, було змушене евакуюватися або страждало від репресій. Вони

показували, як війна змінювала людську психологію, як змушувала робити складні вибори між життям і смертю, честю і виживанням. У багатьох творах важливу роль відіграє тема братерства, підтримки одне одного в умовах воєнного хаосу, а також протистояння зраді та колабораціонізму.

Загалом, література харківських письменників про Другу світову війну є унікальним явищем, що охоплює як безпосереднє зображення подій у Харкові, так і висвітлення війни на теренах всієї України та за її межами. Вона відображає війну не лише як фронтові битви, а й як глибоку моральну кризу, яка зачепила кожну людину. Від соцреалістичних творів воєнного часу до більш осмислених і психологічно глибоких післявоєнних романів, ця література стала свідченням того, як війна змінила Харків, Україну і весь світ, залишивши слід у пам'яті наступних поколінь.

РОЗДІЛ 2.

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА У ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ ХАРКІВСЬКИХ ЛІТЕРАТОРІВ (1991- 2023 рр.).

2.1 Зміни у трактуванні війни після розпаду СРСР

Розпад Радянського Союзу в 1991 році став не лише політичною та соціальною катастрофою для мільйонів людей, а й важливим вододілом у розумінні історичних подій, зокрема Другої світової війни. У спадок від радянської системи незалежні держави отримали не лише економічні проблеми, а й чітко сформовану ідеологічну картину минулого, де Велика Вітчизняна війна подавалася виключно як героїчна боротьба радянського народу проти фашизму під проводом Комуністичної партії. Після 1991 року ця офіційна, уніфікована версія війни почала змінюватися, поступаючись місцем більш багатогранному, критичному і часто болючому погляду на ті ж самі події.

Однією з головних змін стало переосмислення ролі Радянського Союзу у війні. Якщо раніше СРСР вважався однозначним визволителем, то з нових позицій почали звертати увагу й на темні сторони радянської політики: пакт Молотова-Ріббентропа, окупація Західної України, масові репресії, депортації, обстріли власних солдатів «заградотрядами», використання дітей і жінок у якості дешевої робочої сили у військовому тилу. З'явилася можливість говорити про те, що для багатьох народів СРСР перемога не принесла свободи, а лише змінила форму контролю — із фашистського на радянський.

Також відбулася десталінізація образу перемоги. Якщо в радянській історіографії культ Сталіна, особливо до його розвінчання на XX з'їзді КПРС у 1956 р., був тісно пов'язаний із перемогою у війні, то після 1991 року історики, митці й публіцисти почали більш відкрито критикувати репресивну політику диктатора, вказувати на його прорахунки в перші місяці війни, небажання реагувати на розвіддані про напад Німеччини та жорстоке ставлення до власного народу. Перемога більше не сприймається як заслуга однієї людини чи партії, а радше як

результат надзусиль мільйонів звичайних людей – солдатів, партизанів, медиків, учителів, матерів.

Ще однією важливою зміною стало виведення з тіні заборонених або замовчуваних тем. Наприклад, про трагедію Бабиного Яру, масові розстріли в урочищі Сандармох, Голодомор який передував війні, долі остарбайтерів або українців, що воювали в інших арміях, майже не згадували в офіційній радянській літературі. Натомість після здобуття незалежності ці сторінки почали активно досліджуватись, ставши важливим елементом національної пам'яті.

Також суттєво змінилася роль художньої літератури і кіно у висвітленні війни. Якщо в радянські часи переважали пафосні, героїчні твори, що ідеалізували образ радянського воїна, то згодом з'явилися тексти, в яких автори не боялися говорити про страх, втрати, безглуздість смерті, складні моральні вибори. В українській літературі це можна простежити у творах Василя Барки, Івана Багряного, Юрія Щербака. Після 1991 року їхні твори стали доступні ширшому читачеві, відкривши новий – людський і трагічний – вимір війни.

Ще однією тенденцією стало формування власних, національних версій пам'яті про війну. Україна, країни Балтії, Грузія, Казахстан – кожна з колишніх радянських республік почала осмислювати цю війну через призму національного досвіду, який часто суттєво відрізнявся від радянського «єдиного стандарту». В Україні це супроводжувалося поступовим переходом від поняття «Велика Вітчизняна війна» до «Другої світової війни», вшанування пам'яті усіх жертв – як радянських воїнів, жертв нацизму, окупації, так і комуністичних репресій.

Окремим явищем стала переоцінка символів війни: у публічному просторі почали з'являтися інші знаки пам'яті – замість радянської зірки чи георгіївської стрічки – мак пам'яті, замість «9 травня – День Перемоги» – «8 травня – День пам'яті та примирення». Це також означає зміну фокусу: не святкування перемоги, а вшанування жертв і роздуми над трагедією війни.

Таким чином, після розпаду СРСР зміни в трактуванні Другої світової війни торкнулися практично всіх аспектів – від інтерпретації історичних подій до способів їхнього осмислення в мистецтві. Війна більше не є монолітною легендою, яку не

можна піддавати сумніву. Натомість вона постає як складне, багатоголосе явище, у якому переплелися героїзм і зрада, перемога і біль, пам'ять і замовчування. Це нове бачення не лише наближає нас до правди, а й формує критичне мислення, допомагає по-новому оцінювати минуле і відповідальніше ставитися до майбутнього.

2.2 Тематика війни в сучасній харківській прозі та поезії

Сучасні харківські письменники – це творці, які активно пишуть та публікують свої твори в наш час. Багато з цих письменників звертають увагу до історії своєї країни, зокрема до подій Другої світової війни та її наслідків. Вони досліджують тему війни як історичного феномену, а також розглядають її вплив на людей та суспільство. У творах цих авторів зустрічаються різні погляди на те, що таке війна, як вона впливає на людину та які наслідки залишає за собою. Літератори представляють різні жанри, від поезії та прози до драматургії та есеїстики.

Серед найвідоміших сучасних літераторів Харкова можна виділити Сергія Жадана. Сергій Жадан – український письменник, поет, перекладач та музикант, народився 23 серпня 1974 року в місті Старобільськ Луганської області. З Харковом письменник пов'язав долю в період 1990-х рр., коли вступив на навчання до Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, де закінчив у 1996 р. факультет українсько-німецької філології.¹

Необхідно зазначити, що у 1991 р. була створена «Червона Фіра» – літературна корпорація харківських поетів Сергія Жадана, Ростислава Мельникова та Ігоря Пилипчука. Літературною концепцією «Червоної Фіри» згідно із заявами її членів став неофутуризм. Провокативно-епатажні твори червонофірівців стали своєрідним східноукраїнським аналогом літературного карнавалу Бу-Ба-Бу.²

¹ Дзюба І. М. Чорний романтик Сергій Жадан. К.: Либідь. 2017. 112 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Dziuba_Ivan/Chorny_i_romantyk_Serhii_Zhadan/ (дата звернення: 20.04.2023).

² Українські літературні школи та групи 60—90-х рр. XX ст.: Антологія вибраної поезії та есеїстики / Упоряд., автор вступ. слова, біобібліограф. відомостей та прим. Василь Габор. Львів: ЛА «Піраміда», 2009. 620 с.

Завдяки значній кількості поетичних збірок С. Жадана, можна періодизувати творчість літератора, тому аналізуючи поезію С. Жадана, виділимо три періоди:

1. 1993–2003 рр. – період осмислення радянської травми втраченого покоління 1990-х.
2. 2004–2012 рр. – період пошуку нових цінностей. У ці роки вийшли книги «Марадона» (2007 р.), «Ефіопія» (2009 р.), «Вогонь і ніж» (2012 р.).
3. 2013 – сьогоднішній день – період пов'язаний з досвідом воєнних подій на сході України та повномасштабна війна російської федерації проти України.

Слід зазначити, що у своїх творах С. Жадан описує життя людей на Донбасі та їхні взаємини з окупаційною владою, а також відображає соціально-політичні реалії України. Жадан є лауреатом багатьох літературних премій, зокрема Медалі Франка (2006 р.), Премії Музиківських братів (2008 р.), Премії ім. Олеса Гончара (2010 р.), Європейської премії для молодих поетів (2011 р.) та інших.¹

Письменник активно використовує історичні події, зокрема Другу світову війну, у своїй творчості. Основні теми, які стосуються війни, з'являються у його творчості, включаючи романи «Ворошиловград» (2010 р.), «Месопотамія» (2014 р.) та збірку поезій «Білі громи» (2005 р.).²

Сергій Жадан у своїх творах описує війну як жорстоку та безжальну, яка має негативний вплив на людську психіку та здоров'я. Одним з найвідоміших творів Жадана, що стосується Другої світової війни, є роман «Ворошиловград», який був виданий у 2010 році.

У цьому романі автор зображує життя молодих людей в маленькому містечку на південному сході України, яке стало довкола великого заводу, що працював на потреби війни. Герої роману відчують на собі всі жахи війни, а також борються зі своїми власними внутрішніми демонами, що виникають у них внаслідок страшних подій.

¹ Жадан С. Історія культури початку століття. Книга поезій. URL: http://liter-net.1gb.ua/=Zhadan/ist-kult_ua.htm (дата звернення: 22.04.2023).

² Ірванець О. Сергій Жадан міняє шкіру. Україна молода. 2003. №204. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/52/164/1121/> (дата звернення: 22.04.2023).

Крім того, Жадан багато пише поезії, де згадує Другу світову війну як одну з ключових історичних подій XX століття. У своїх віршах він показує, як трагедія війни впливає на життя людей, які вижили, та як ці події впливають на сучасну українську суспільну дійсність.

«Балади про війну і відбудову» – збірка поезій Сергія Жадана, опублікована в 2014 році. У цій збірці автор звертається до теми Другої світової війни та наслідків її жорстокості, а також до теми відбудови після війни.

Поет використовує в збірці різні жанри поезії: балади, елегії, вірші-пам'ятки, медитації, що створюють відчуття того, що події Другої світової війни майже прямо перед очима. У своїх поезіях Жадан змальовує трагічні події війни, страждання людей, наслідки війни та боротьбу з їх наслідками.

«Балади про війну і відбудову» стали вагомим внеском у вітчизняну літературу про війну та наслідки війни. Збірка отримала високі оцінки критиків і стала однією з найбільш відомих та згадуваних творів Сергія Жадана.

У поезії «Меморіал» Жадан звертається до спогадів про війну, пам'яті загиблих, руйнуванні міст та сіл. У поезії «Останнє покоління» автор описує покоління, яке змушене жити в наслідки війни, згадує трагічні події та жертви війни. А в поезії «Що забув» Жадан звертається до проблеми відбудови, відновлення руйнівних наслідків війни.

У своїй творчості Жадан використовує багато символіки, що асоціюється з війною та наслідками війни: залізничні колії, бомби, розбиті будівлі, меморіали загиблим. Він намагається передати біль та страждання людей, які потерпіли від війни та наслідків її жорстокості.

Одним із яскравих представників російськомовної поезії в Україні є корінна харків'янка Катаєва Римма Олександрівна. Вона впевнено заявила про себе як про поета на початку 80-х років XX століття, коли у світ вийшла перша збірка її віршів – «Поріг» (1983). Це стало початком її плідної літературної діяльності, протягом якої поетеса була удостоєна безлічі нагород та премій.

У 1998 року вона стала лауреатом Літературної премії імені Миколи Ушакова. За роботу з творчою молоддю Харківщини у 1999 р. нагороджено Почесною

грамотою Харківського міськвиконкому. За книгу «Харків – доля моя» у 2005 році удостоєна звання «Харківчанин року». До 70-річчя НСПУ нагороджено Почесною грамотою мера м. Києва.

У своїй творчості Римма Олександрівна відображає одну із найскладніших епох в історії України та глибоко розкриває внутрішній світ людини цього часу. Її життя та її поезію справедливо відносять до покоління поетів-шістдесятників – часу рішучої боротьби зі спадщиною сталінізму та романтичної віри у «світлі» соціалістичні ідеали. Водночас у творчості поетеси відбилися мотиви військової лірики («Пам'ять», «Харків, 22 червня», «Цукерки», «Перемога»), громадянської лірики («Комісари», «Прихильники», «Дивні люди», «Клановість...») та любовної лірики («Ти», «Мені хочеться, щоб ти мене кохав...», «Не кохання...» та ін.).¹

Друкувалася поетеса в журналах: «Новий світ», «Дружба народів», «Зірка», «Москва», «Вогник», «Зміна», «Райдуга», «Донбас», «Ренесанс», а також у «Літературній газеті» (Москва). Українською мовою – у журналах «Прапор», «Березіль» та в газеті «Літературна Україна», мордовською – у журналі «Сятко».²

Вірші поетеси про військові та післявоєнні роки пронизливо щирі, глибоко хвилюючі. Військова тема пропущена крізь її дитяче, підліткове сприйняття. Очима поетеси ми бачимо ті страшні, наповнені тривогою і душевним болем дні.

Вірш «Пам'ять» також присвячений військовій тематиці. У ньому описується нелегка доля вимушених переселенців. Незважаючи на всі поневіряння, які зазнає родина, ліричну героїню хвилює лише одне питання: «Ну, коли ж приїде тато?». На жаль, відповіді на нього вона так і не отримала. Все, що залишилося у її від батька – пам'ять про нього. В образі цієї дівчинки вгадується сама Римма Катаєва. «Лірика поетеси завжди автобіографічна».³

¹ Кальян К. А. Творчество Р. А. Катаевой в оценке литературной критики / К. А. Кальян // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Сер.: Літературознавство. 2014. Вип. 2(2). С. 54-62. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2014_2\(2\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2014_2(2)_8). (дата звернення: 29.04.2023).

² Ленц Е. В. С радостью кобзаря/ В.Е. Ленц // Слобода. 2008. №5. 10 с.

³ Михайлин И. Л. Римма Катаева: Литературный портрет. Х.: КП «Типография №13», 2009. 52 с.

Римма Катаєва в своїй творчості часто звертається до теми війни. У своїх віршах вона описує біль і страждання, які війна приносить людям, а також вшановує пам'ять про тих, хто віддав своє життя за перемогу над ворогом.

Отже, можна сказати, що Римма Катаєва, як і багато інших письменників, звертається до теми війни у своїй творчості, але робить це з особливою тонкістю та відчуттям болю за тих, хто постраждав від воєнних подій.

Варто загадати і про літераторів, творчість яких не зовсім пов'язна з Другою світовою війною, проте вони теж зверталися до питань війни. Зокрема, Ігор Бондар-Терещенко описував події битви за Харків, розповідаючи про життя міста в період війни та про героїзм місцевих жителів, які боролися з фашистськими окупантами. Люцина Хворост у своїх працях розповідала історію сім'ї, яка пережила війну, та показує наслідки війни для людей, які вижили та спробували продовжити своє життя.

Аліна Борщова, поетеса, член Національної спілки письменників України, у своїх поезіях звертається до теми війни.

Слід згадати і про Артема Полежаку, який є найкращим представником Харківської школи «чорного слему». Неодноразово отримував перемогу на таких літературних турнірах. Він є унікальним автором, чия поетична збірка не містила жодного тексту. Його поезія дзеркально відображає сучасне життя, з усіма радощами та негараздами. Його тексти мають любовні мотиви, проте часто використовує сарказм та іронію. У його текстах часто «проскакує» нецензурна лексика, проте вона сприймається радше як літературний прийом, аніж показник невихованості.

У 2011 році вийшла друком прозова збірка Інни Мельницької «Земля мого дитинства», до якої увійшли повість «Митька» та оповідання, де письменниця розповідає про велич і підлість своїх сучасників, про те, що людина повинна залишатися людиною навіть у важких і трагічних обставинах життя.

Книга «Украинский эшелон»¹ (вийшла окремим виданням у 2008 році) присвячена життю окупованого Харкова. Справжні події 1941-1943 років. читач бачить очима юної Тасі Гарднер, на яку випадають нелегкі випробування, голод, смерть батька, важка робота в госпіталі, наклеп, в'язниця. Ця книга про те, як людина в будь-яких обставинах може залишатися людиною, чинячи опір не тільки безжалісності та грубій могутності державної машини, а й підлості, боягузству окремих представників роду людського. Чистота та цілісність героїні Інни Мельницької допомагає нам знайти те найголовніше і важливіше, завдяки якому на землі продовжується життя.

Героїня повісті – дівчина на ім'я Тася Гарднер – персонаж, у якому можна вгадати риси самої авторки. Дівчину не зламала окупація, не зруйнувала в'язниця. Через усі випробування вона пронесла почуття людської гідності та віру в людей.

До збірки «Памяти невынутый осколок» увійшли: фрагмент поеми «Бессмертие», вірші про війну та людей, які наближали Перемогу, про військову дружбу, яка допомагає пережити всі тяготи війни та додаток «Песни подполья»².

У творчості сучасних харківських літераторів Друга світова війна часто зображується як складна, трагічна історична подія, яка залишила багато невирішених проблем і запитань. Автори висловлюють своє ставлення до війни через прозу, поезію, драматургію та інші жанри, які дозволяють відобразити різноманітні сторони військових подій, а також наслідки війни для людей.

Більшість літераторів звертають увагу на трагічну долю простих людей, які потерпіли від війни, а також на проблеми післявоєнного відбудови. У творах описується як боротьба з нацизмом та фашизмом, так і доленосні наслідки війни, що відчутні і донині.

Таким чином, творчість сучасних харківських літераторів є важливим джерелом інформації про Другу світову війну, дозволяє побачити її через призму почуттів і думок реальних людей, а також нагадує про необхідність миру і примирення між народами.

¹ Мельницкая И. Украинский эшелон: повесть. Х.: Майдан, 2008. («Проза Слобожанщины»). 156 с.

² Мельницкая И. Памяти невынутый осколок: стихи. Харьков: Эксклюзив, 2017. 56 с.

2.3 Особисті біографічні історії сучасних літераторів.

У сучасному літературному процесі Харкова особливе місце займають особисті історії письменників, які звертаються до теми Другої світової війни крізь призму власного досвіду, родинної пам'яті, історичного осмислення та морального пошуку. Такі твори не є просто відображенням подій – це глибоко особистісне переживання трагедії, спроба зрозуміти природу насильства, втрат і надії. Сучасні літератори не лише відображають історичну реальність, а й активно формують нову національну пам'ять, в якій Друга світова війна постає як багатовимірне, болісне і ще до кінця не осмислене явище.

Одним із найвпливовіших митців сьогодення є Сергій Жадан, чия творчість нерозривно пов'язана з досвідом воєнної тематики. Його літературний шлях почався ще у 1990-х, і з того часу він пройшов кілька етапів творчої еволюції – від пострадянського неофутуризму до глибоко соціально ангажованої поезії та прози, присвяченої темам втрат, боротьби, спротиву. Жадан у своїх текстах послідовно звертається до теми Другої світової війни, намагаючись не просто реконструювати події, а осмислити їхній вплив на колективну пам'ять і сучасну ідентичність українців. У романі «Ворошиловград», поетичних збірках «Білі громи», «Балади про війну і відбудову», автор змальовує війну як травматичний досвід, що формує покоління, руйнує долі, залишає в душах людей глибокі шрами. Символіка війни у творах Жадана пронизує всю структуру тексту – від образів залізниць і бомб до особистих спогадів і мовчазного болю. Важливо, що Жадан подає війну не лише як минуле, а як щось, що постійно присутнє в сучасному – у вигляді наслідків, тіні, незакритих ран.

Римма Катаєва відображає воєнну тематику зсередини – з точки зору дитини, що пережила війну. У віршах «Пам'ять», «Харків, 22 червня» та інших Катаєва звертається до трагедії війни з винятковою щирістю та ліризмом. Через інтимний погляд вона відкриває читачу психологічний стан людини, зокрема дитини, яка втратила батька і змушена була адаптуватися до нового, жорстокого світу. Її твори – це голос покоління, яке пам'ятає війну не за архівними документами, а з особистих переживань, що додає їм емоційної сили та історичної достовірності.

Проза Інни Мельницької базується на глибокій рефлексії подій Другої світової. Її повісті та оповідання, зокрема «Украинский эшелон», демонструють силу особистої гідності та моральної стійкості. Героїня Тася Гарднер – прототип самої авторки – проходить крізь окупацію, тюрму, смерть і зраду, не втрачаючи людяності. Такі твори є не лише художніми свідченнями, а й етичними настановами для сучасного читача.

Біографії сучасних письменників Харкова – це також історії пошуку істини та гідності. Автори звертаються до теми війни через особистий досвід, історії своїх родин, через дослідження пам'яті місць, через літературні експерименти. Їхні твори поєднують у собі приватне й національне, минуле й сучасне. Особливо важливим у цьому контексті є прагнення вийти за межі радянського наративу, переосмислити війну як трагедію людства, а не лише перемогу коаліції держав над іншим угрупованням.

Таким чином, особисті біографічні історії сучасних харківських літераторів – це не просто тло для їхніх текстів. Це джерело емоційної правди, пам'яті, історичного осмислення. У кожному з них – відчутна боротьба за нове розуміння минулого, за право говорити про війну не лише з позицій офіційної історії, а з позиції живої, людської, болісної правди. І саме через ці тексти, у їхній щирості, глибині й багатоголосості, сучасна українська література стає простором для відновлення історичної справедливості й моральної відповідальності перед тими, хто пройшов через війну.

Аналіз творів показує, що в сучасній харківській літературі тема Другої світової війни звучить значно рідше, ніж у творчості письменників радянського періоду. Така зміна є цілком закономірною і пов'язана з низкою культурних, історичних, соціальних та ідеологічних причин, що зумовили зміну підходів до осмислення війни у публічному та літературному просторі, а також відходом у небуття покоління, причетного до війни.

Перш за все, варто розуміти, що в радянську добу тема Великої Вітчизняної війни була однією з ключових у державній ідеології. Війна стала не просто історичною подією, а своєрідною «священною легендою», яка служила основою для

формування радянської ідентичності. Держава активно заохочувала письменників звертатися до цієї теми, створюючи величезну кількість художніх і публіцистичних текстів, які вихваляли подвиг радянського солдата, героїзм народу, «визвольну» місію Червоної армії. Ідеологічна підтримка теми війни виявлялася через державне фінансування, премії, замовлення на ювілейні твори, кіносценарії, шкільні підручники. У цих умовах письменники фактично були зобов'язані писати про війну – це була не лише почесна, а й безпечна, гарантовано «дозволена» тематика.

Після розпаду СРСР письменники отримали творчу свободу, але разом із нею – відповідальність за вибір тем, які дійсно хвилюють сучасне суспільство. Тотальна присутність теми війни в радянській культурі призвела до своєрідної втоми від одноманітного, пафосного і часто штучного образу війни, який десятиліттями трансливався крізь фільми, книжки, виступи, шкільну програму. Тому нове покоління письменників відчувало потребу відійти від кліше і штампів, знайти нові, актуальніші теми.

До того ж, у пострадянський період зросла зацікавленість темами, які були табуовані в СРСР: репресії, голодомор, історія української культури, національно-визвольний рух, Чорнобиль, криза ідентичності, урбаністика, приватна історія, проблеми мови й самовизначення. Усі ці теми, для яких раніше просто не було місця у радянському офіціозі, стали актуальними й вимагали осмислення.

Не можна не згадати також і про зміну читацького запиту. Сучасний читач, особливо молодий, не завжди емоційно пов'язаний із подіями Другої світової війни. Для нього ближчими є війна в Афганістані, конфлікти в Чечні, Революція Гідності, анексія Криму, війна на Донбасі, повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році. Саме ці теми стають центральними у сучасному літературному процесі, витісняючи з першого плану події, які хоч і були визначальними для ХХ століття, але вже сприймаються як історія, а не жива пам'ять.

До того ж, тема Другої світової війни потребує дуже делікатного й глибокого підходу, оскільки пов'язана з величезною кількістю болючих і суперечливих моментів: колабораціонізм, подвійна окупація, участь українців у різних арміях, радянські репресії після «визволення». Не кожен автор готовий або має фаховий

інструментарій для того, щоб працювати з такими складними питаннями. Тому частина письменників уникає цієї теми або звертається до неї лише епізодично.

Проте важливо зазначити, що повна відмова від воєнної тематики не відбулася. Навпаки – ті автори, які все ж звертаються до теми Другої світової війни сьогодні, роблять це набагато глибше, особистіше і критичніше, ніж їхні попередники. Вони зосереджуються на індивідуальних долях, драмі вибору, психологічних травмах, моральних дилемах, і часто висвітлюють маловідомі сторінки війни — зокрема життя в окупації, трагедію євреїв, долі цивільного населення. Такий підхід ми бачимо, наприклад, у прозі Інни Мельницької, поезії Римми Катаєвої, або в сучасних текстах Сергія Жадана, де війна сприймається як тінь минулого, що тяжіє над сучасністю.

Таким чином, менша кількість сучасних творів про Другу світову війну не свідчить про байдужість, а радше про переоцінку значення теми, відмову від радянських шаблонів і пошук нової щирої мови, якою можна говорити про одну з найбільших трагедій людства. У сучасному Харкові – місті, яке знову переживає воєнні випробування – тема війни набуває нових сенсів. І можливо, саме нові історичні обставини стануть поштовхом до глибшого, правдивішого осмислення й Другої світової війни.

ВИСНОВКИ

У дослідженні було проаналізовано висвітлення Другої світової війни у творчості харківських письменників, охоплюючи період від 1943 до 2023 року. Розгляд охоплює два ключові часові зрізи: радянський період (1943–1991) та сучасність (1991–2023), що дозволяє простежити, як змінювалося трактування воєнної тематики з плином часу.

Серед письменників, творчість яких стала предметом аналізу, особливо варто виокремити Івана Багряного з його романом «Людина біжить над прірвою», Юрія Шевельова, який у своїх есеях і спогадах залишив унікальну панораму життя під час війни, Івана Сенченка з оповіданням «Кінчався вересень 1941 року», а також Олександра Копиленка з його творами «Брати», «Мовчання», «Невтомне життя». Серед поетів помітне місце займає Борис Чичибабін, а серед прозаїків – Григорій Тютюнник із романом «Вир». У сучасному контексті особливої уваги заслуговує творчість Сергія Жадана, який у своїй прозі та поезії поєднує історичну пам'ять з реаліями сьогодення, а також Римма Катаєва, Інна Мельницька, Майя Львович, Інна Христенко, Олександра Ковальова, Ігор Бондар-Терещенко, Люцина Хворост та інші митці, що з різною мірою прямої звертаються до теми війни.

Письменники радянського періоду акцентували увагу на героїзмі радянських солдатів, драмі окупації та визвольній місії Червоної армії. В умовах панування соціалістичного реалізму головними були образи хоробрих воїнів, стійких партизанів, а війна часто трактувалася як справедлива ідеологічна боротьба. У цьому контексті створювалися зразки офіційної, схваленої владою історії, які, попри цензурні обмеження, зберігали глибокі емоційні підтексти та індивідуальні переживання. Багато письменників, таких як Панч, Копиленко, Сенченко та інші, самі були учасниками війни чи безпосередніми свідками, що надавало їхній творчості особливого драматизму й автентичності.

Натомість із розпадом СРСР змінилися як тематика, так і форма подачі матеріалу. У пострадянську добу війна дедалі частіше зображується не стільки як епопея героїзму, скільки як катастрофа для особистості, нації й людства загалом. З'являється прагнення до переосмислення радянських міфів, виявлення

замовчуваних тем: репресій, депортацій, колабораціонізму, амбівалентності подвигу. Змінюється жанрова палітра – акцент переміщується на інтимні форми: поезію, есеїстику, спогади, художню документалістику. Твори сучасних авторів, як-от Сергія Жадана чи Інни Мельницької, розглядають війну крізь призму приватної долі, сімейної історії, досвіду травми.

Важливою тенденцією стає також переосмислення ролі Харкова – не лише як географічного тла, а як міста з особливою воєнною пам'яттю. Письменники показують не тільки події в Харкові, а й воєнну історію всієї України, включно з описами фронтових доріг, таборів, евакуацій, місць окупації, життя в тилу. У творах відбиваються події як на регіональному, так і на загальноукраїнському та глобальному рівнях – від битви за Харків до ширших філософських роздумів про Другу світову війну як світову трагедію.

Таким чином, література харківських письменників стала глибоким джерелом колективної пам'яті про війну, з якого можна черпати не лише історичні факти, а й моральні уроки. Вона охоплює і документальне свідчення, і художнє переосмислення, дозволяючи сучасному читачеві співпереживати, усвідомлювати і переосмислювати минуле у контексті сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Веретенченко О. Вірші. Поезія-90. Київ: Радянський письменник, 1990. Вип. 2. С. 71-73.
2. Жадан С. Історія культури початку століття. Книга поезій. URL: http://liter-net.1gb.ua/=Zhadan/ist-kult_ua.htm (дата звернення: 22.04.2023).
3. Йоханан Петровський-Штерн. «Належати до тих, кого вбивають...»: внутрішній вибір Леоніда Первомайського / переклад з англійської М.Климчука. // Judaica Ukrainica I. 2012, С. 317–405. URL: https://judaicaukrainica.ukma.edu.ua/ckfinder/userfiles/pdf/JU_317-405.pdf (дата звернення: 05.03.2023).
4. Іван Багряний. Людина біжить над прірвою. 1948-1949. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=26>
5. Катаева Р. Рябиновая ветка: стихи. К.: Радянський письменник, 1987. 95 с.
6. Ковальова О. Квіти ностальгії. URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/kvity-postalgii.html> (дата звернення: 23.03.2024).
7. Копиленко О. Твори : в 4 т. Т. 1 : оповідання. Київ : Держ. вид-во худ. літ., 1961. 486 с.
8. Літературна Харківщина. URL: <https://kharkivlibrary.survey.fm/Літературна-Харківщина-Частина-2>
9. Марченко О. Полюддя. Харків: Березіль, 1999. 159 с.
10. Марченко О. Слобожань. Харків: Федорко, 2007. 263 с.
11. Мельницкая И. Когда не было лета: повесть в новеллах / предисл. К. Гордиенко «Девочка и война». Х.: Прапор, 1988. 192 с.
12. Мельницкая И. Надпись на парашете: рассказы, фрагм. диалогии. Х.: МПО «Издатель», 1995. 127 с.
13. Мельницкая И. Памяти невынутый осколок: стихи. Харьков: Эксклюзив, 2017. 56 с.
14. Мельницкая И. Украинский эшелон: повесть. Х.: Майдан, 2008. («Проза Слобожанщины»). 156 с.

- 15.Панч П. Зозуля. 1943. URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=12095>
- 16.Первомайський Л.С. Дикий мед. К. : Либідь, 2011. 607 с.
- 17.Перерва А. А. Небесна ясність: Поезії / Післямова В. Брюггена. Харків: Майдан, 2013. 164 с.
- 18.Поетичний Всесвіт Лідії Доценко. URL: <http://www.karpenkokarymuseum.kr.ua/pkar21-02.pdf> (дата звернення: 23.03.2024).
- 19.Поетичні твори Інни Христенко. URL: <https://virchi.narod.ua/poeziya/hristenko.htm> (дата звернення: 23.03.2024).
- 20.Самі про себе. Автобіографії українських митців 1920-х років / Упоряд. Раїса Мовчан. Київ : Кліо, 2015. 640 с.
- 21.Сенченко І. Кінчався вересень 1941 року. 1945. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3221#google_vignette
22. Сенченко І. Ю. Твори: В 2-х томах. Том другий: Роман. Повісті. К.: Дніпро, 1981. 472 с.
23. Смолич Ю. Вони не пройшли. Оповідання / ред. тому Ю. М. Щербак ; прим. А. О. Ковтуненка. 1946. 443 с.
24. Смолич Ю. Ми разом були в бою. 1950. URL:<https://kharkiv-nspu.org.ua/archives/7305>
25. Твори Майї Львович. URL: <https://kharkiv-nspu.org.ua/archives/7305> (дата звернення: 23.03.2024).
- 26.П'юtionник Гр. Вир. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=464#google_vignette
- 27.Хрестоматія з літератури рідного краю. Харків: Схід.-регіон. центр гуманітар.-освіт. ініціатив, 2001.
- 28.Черноватий Л. М. Сузір'я Інни Мельницької: антологія. Харків: Нова Книга, 2013. 600 с.
- 29.Шевельов Ю. Я – мене – мені... (і довкруги) : Спогади. 1. В Україні / передм. С. Вакуленко ; прим. С. Вакуленко, К. Карунік, Ю. Полякова, В. Романовський ; упоряд. С. Вакуленко, О. Савчук ; художн. оформ. О. Чекаль. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2017. 728 с.

Література:

- 30.Алещенко Ю.А. Розвиток української поезії в повоєнний час // Україна у сітових війнах ХХ ст.: Збірник матеріалів VI Студентської міжвузівської науково-практичної конференції. Харків, 13-15 травня 2015. С. 78-80.
31. Бігун І. Іван Багряний і ОУН під час Другої світової війни // Український визвольний рух: наук. зб. Львів, 2015. Збірник 20. С. 163-198.
32. Брюховецький В. С. Іван Сенченко // Сенченко Іван. Оповідання. Повісті. Спогади. К. Наукова думка, 1990. С. 5-56.
- 33.Галкін Д.О. Українська література та фольклор про діяльність ОУН-УПА // Україна у сітових війнах ХХ ст.: Збірник матеріалів VI Студентської міжвузівської науково-практичної конференції. Харків, 13-15 травня 2015. С. 16-18.
- 34.Герасимова Г. П. Смолич Юрій Корнійович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2012. Т. 9 : Прил-С. С. 671.
35. Герасимова Г. Сенченко Іван Юхимович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2012. Т. 9: Прил С. С. 532.
36. Дзюба І. М. Чорний романтик Сергій Жадан. К.: Либідь. 2017. 112 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Dziuba_Ivan/Chorny_i_romantyk_Serhii_Zhadan/ (дата звернення: 20.04.2023).
- 37.Друга світова війна у творчості літераторів Хмельниччини: біобібліогр. покажч. / Упр. культури, національностей, релігій та туризму Хмельниц. облдержадмін., ХОУНБ ім. М. Островського. Хмельницький: ПП Заколотний М.І., 2015. 92 с.
- 38.Життя під знаком Маковія (До 100-ліття з дня народження Інни Христенко). URL: <https://kharkiv-nsru.org.ua/archives/6346> (дата звернення: 23.03.2024).
39. Ірванець О. Сергій Жадан міняє шкіру. Україна молода. 2003. №204. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/52/164/1121/> (дата звернення: 22.04.2023).

40. Кальян К. А. Творчество Р. А. Катаевой в оценке литературной критики / К. А. Кальян // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Сер.: Літературознавство. 2014. Вип. 2(2). С. 54-62. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2014_2\(2\)__8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2014_2(2)__8). (дата звернення: 29.04.2024).
41. Карась Л. С. Борис Чичибабин (1923-1994). Х.: Фолио, 2016. 121 с. (Знаменитые украинцы).
42. Катаєва Римма Олександрівна // Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-10328> (дата звернення: 23.03.2024).
43. Ковальова Олександра Прокопівна. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ковальова_Олександра_Прокопівна (дата звернення: 23.03.2024).
44. Ленц Е. В. С радостью кобзаря/ В.Е. Ленц // Слобода. 2008. №5. 10 с.
45. Львович Майя Давидівна // Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-59706> (дата звернення: 23.03.2024).
46. Масенко Л.Т. Шевельов Юрій Володимирович // Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2013. 688 с.
47. Михайлин И. Л. Римма Катаєва: Литературный портрет. Х.: КП «Типография №13», 2009. 52 с.
48. Морі Є. Головні книжки української літератури про Другу світову війну. URL: <https://suspilne.media/32709-golovni-knizki-ukrainskoi-literaturi-pro-drugu-svitovu-vijnu/> (дата звернення: 23.03.2024).
49. Олександр Зорич. URL: <http://www.zorich.ru/> (дата звернення: 25.04.2023).
50. Олександр Іванович Копиленко. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=1822> (дата звернення: 05.03.2023).
51. Патріарх української літературної критики Оля Гнатюк Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. Випуск 5. Харків: ФріМайнд, 2001. С. 218-222.

52. Попільнюх М. Охтирський етап життя та літературної творчості Івана Багряного періоду другої світової війни URL: <http://www.okhtyrka.net/content/view/3207/106> (дата звернення: 05.03.2023).
- 53.Сергеева В. Ольга Берггольц. Вклад в Победу: творч. зустріч з харьк. письменниками І. Мельницької та О. Окуневської в кінотеатрі «Боммер» // Харк. Ізв'єстія. 2014. 20 фєвр. С. 7.
54. Синьоок Г. Леонід Первотайський – Арсеній Тарковський: Діалог долі і творчості. Черкаси, 2008.
55. Соловей Е. С. Первотайський Леонід Соломонович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2011. Т. 8: Па – Прик. С. 117. 520 с.
- 56.Стожук А. П. Мельницька Інна Володимирівна // Енциклопедія сучасної України / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001-2023.
- 57.Томсон А. Усна історія: теорія. URL: dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28337/02-Thomson.pdf
- 58.Тютюнник Григорій Михайлович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Тютюнник_Григорій_Михайлович
- 59.Українські літературні школи та групи 60—90-х рр. ХХ ст.: Антологія вибраної поезії та есеїстики / Упоряд., автор вступ. слова, біобібліограф. відомостей та прим. Василь Ґабор. Львів: ЛА «Піраміда», 2009. 620 с.
- 60.Христенко Інна Митрофанівна. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Христенко_Інна_Митрофанівна (дата звернення: 23.03.2024).
61. Шугай О. Іван Багряний, або Через терни Гетсиманського саду: роман-дослідження. К.: Рада, 1996. С. 58.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ДСВ – Друга світова війна

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ

УНР – Українська Народна Республіка

ОУН – Організація українських націоналістів

УПА – Українська повстанська армія

ВАПЛІТЕ – Вільна академія пролетарської літератури

СПУ – Спілка письменників України

ГУЛАГ – Головне управління таборів

Ді-Пі – Displaced Persons (переміщені особи)

ХНУ – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

АН УРСР – Академія наук Української РСР

КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України

СС – СС (Schutzstaffel) – охоронні загони нацистської Німеччини

РАЦС – Реєстрація актів цивільного стану

ДОДАТКИ

Харківський письменник	Назва твору	Суть твору
Юрій Шевельов	Я – мене – мені... (і довкруги)	Автобіографічна мемуаристика, що відтворює життя в окупованому Харкові під час Другої світової війни.
Іван Багряний	Людина біжить над прірвою	Роман про трагедію українця, затиснутого між радянським і нацистським тоталітаризмом, що втікає, зберігаючи гідність.
Леонід Первомайський	Дикий мед	Роман-балада з філософським осмисленням війни та напругою між особистим і державним.
Олександр Копиленко	Лейтенанти	Повість про адаптацію фронтовиків до мирного життя після Другої світової війни.
Іван Сенченко	Кінчався вересень 1941 року	Оповідання, що передає атмосферу перших днів війни та психологічний стан людини в катастрофі.
Борис Чичибабін	Поезія	Ліричні вірші, що розкривають трагізм війни, втрату покоління, моральний пошук у тоталітарному суспільстві.
Юрій Смолич	Вони не пройшли	Роман про героїчну оборону Києва та стійкість українського народу під час війни.
Григорій Тютюнник	Вир	Роман про долю села і фронтовиків, які переживають війну зсередини.
Петро Панч	Голубі ешелони	Повість про евакуацію й тилкову роботу в роки війни, заснована на особистому досвіді.
Інна Мельницька	Украинский эшелон	Оповідання та повісті, в яких передано окупаційний досвід та драму втрати близьких у Харкові.
Майя Львович	Земле моя	Поетична збірка, що передає спогади евакуації та гіркий досвід війни через ліричну інтонацію.
Інна Христенко	Цвіте терен	Проза з елементами автобіографічного досвіду війни

		в окупованому Харкові.
Олександра Ковальова	Пісні з колиски лихоліть	Повість про важке дитинство під час війни, спогади і травми покоління.
Римма Катаєва	Поезія	Вірші, що передають атмосферу евакуації, втрати й страху воєнного дитинства.

РЕЗЮМЕ

до дипломної роботи на тему
«Друга світова війна у творчості літераторів-харків'ян (сюжетні лінії та життєві
траєкторії авторів)»

студентки історичного факультету
Фотун Анастасії Ігорівни

Дипломна робота присвячена дослідженню репрезентації подій Другої світової війни у творчості літераторів-харків'ян.

Робота складається з двох розділів. У першому розділі подано огляд літературного процесу Харкова в 1940–1950-х роках, охарактеризовано соціальні, культурні та політичні умови, в яких формувався і функціонував літературний простір міста. Розглянуто основні мотиви, теми та настрої, що домінували в літературі воєнного і повоєнного періоду, зокрема тематику героїзму, страждань мирного населення, долі фронтовиків. Увагу зосереджено на історико-культурному тлі, яке зумовило специфіку художнього осмислення війни харківськими авторами.

У другому розділі здійснено аналіз творчості конкретних харківських письменників, які осмислювали події Другої світової війни у своїх творах. Проаналізовано їхню художню манеру, ідейне наповнення та особливості репрезентації образу війни, зокрема через призму особистісного, локального та національного досвіду. Розглянуто, як змінювалося ставлення до теми війни впродовж десятиліть, і які естетичні та етичні акценти були характерні для авторів різних поколінь. Показано, що творчість харківських письменників є важливим джерелом культурної пам'яті про війну та відображає складний процес осмислення травматичних подій у літературному дискурсі.

Ключові слова: Друга світова війна, харківські письменники, літературний процес, воєнна тематика, культурна пам'ять, художня репрезентація, Харків.

SUMMARY

of the diploma work

"World War II in the work of Kharkiv writers (plot lines and life trajectories of authors)"

of the student of historical faculty

Fortune Anastasia

The thesis is devoted to the study of the representation of the events of World War II in the works of Kharkiv writers.

The work consists of two sections. The first section provides an overview of the literary process of Kharkiv in the 1940s–1950s, characterizes the social, cultural and political conditions in which the literary space of the city was formed and functioned. The main motives, themes and moods that dominated the literature of the war and post-war period are considered, in particular the themes of heroism, the suffering of civilians, and the fate of front-line soldiers. Attention is focused on the historical and cultural background that determined the specifics of the artistic understanding of the war by Kharkiv authors.

The second section analyzes the work of specific Kharkiv writers who understood the events of World War II in their works. Their artistic style, ideological content and features of the representation of the image of war are analyzed, in particular through the prism of personal, local and national experience. It is considered how the attitude to the topic of war has changed over the decades, and what aesthetic and ethical accents were characteristic of authors of different generations. It is shown that the work of Kharkiv writers is an important source of cultural memory about the war and reflects the complex process of understanding traumatic events in literary discourse.

Keywords: World War II, Kharkiv writers, literary process, war theme, cultural memory, artistic representation, Kharkiv.